

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТЕХНОЛОГІЙ

ННІ/факультет	Навчально-науковий інститут економіки та бізнес-освіти
Кафедра	міжнародних відносин
Спеціальність	292 Міжнародні економічні відносини
Форма навчання	денна

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

Домніч Ксенія Віталіївна

(прізвище, ім'я, по батькові здобувача)

на тему

Сучасні тенденції в структурі та динаміці світової торгівлі товарами і послугами

(повна назва теми)

за матеріалами

База даних Світового банку, МВФ, Євростату, Держстату України, звіти міжнародних організацій

(повна назва бази дослідження)

науковий керівник

к.е.н., доцент

(наук. ступінь, вчене звання)

(підпис)

МАКСИМОВА І.І.

(прізвище, ініціали)

Робота допущена до захисту в ЕК

Протокол засідання кафедри

від «10» червня 2025р. № 12

Завідувач кафедри

_____ *(підпис)*

д.е.н., доцент **І. МАКСИМОВА**

Кривий Ріг – 2025

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТЕХНОЛОГІЙ**

ННІ/факультет	Навчально-науковий інститут економіки та бізнес-освіти
Кафедра	міжнародних відносин
Спеціальність	292 Міжнародні економічні відносини
Форма навчання	денна

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Завідувач
кафедри

І. МАКСИМОВА

(підпис)

(Ініціал, ПРИЗВИЩЕ)

«19» червня 2025 року

**ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ БАКАЛАВРСЬКУ РОБОТУ
Домніч Ксенії Віталіївни**

1. Тема роботи **Сучасні тенденції в структурі та динаміці світової торгівлі товарами і послугами**

Керівник роботи Максимова Ірина Іванівна, к.е.н., доцент
затверджено наказом закладу вищої освіти від «04» квітня 2025 р. № 236-ст

2. Строк подання здобувачем роботи до «19» червня 2025 р.

3. Зміст кваліфікаційної бакалаврської роботи, об'єкт, предмет та мета дослідження:

Розділ 1. Теоретичні засади та методи аналізу світової торгівлі товарами і послугами

- Проаналізувати економічну природу та функцію світової торгівлі у глобальній системі господарювання;
- Дослідити методи та показники аналізу структури і динаміки міжнародної торгівлі.

Розділ 2. Аналіз сучасних тенденцій в структурі та динаміці світової торгівлі товарами і послугами

- Охарактеризувати етапи трансформації торгівлі в умовах глобалізації, зокрема в період пандемії COVID-19;
- Виявити вплив цифровізації, інновацій та логістичних змін на функціонування глобального ринку.

Розділ 3. Проблематика впливу війни в Україні на світову торгівлю

- Здійснити оцінку поточних змін у товарній та географічній структурі світової торгівлі;
- Узагальнити геоекономічні наслідки війни в Україні для світової торгової системи та оцінити сценарії подальших трансформацій.

Об'єкт дослідження: процес функціонування світової торгівлі товарами і послугами в умовах трансформацій глобальної економіки

Предмет дослідження: структурно-динамічні характеристики, етапи змін, інституційні чинники та методологія аналізу глобальної економіки

Мета кваліфікаційної бакалаврської роботи: теоретичне обґрунтування, емпіричний аналіз та оцінювання сучасних трансформацій світової торгівлі товарами і послугами в умовах впливу пандемії COVID-19, повномасштабної війни в Україні, цифровізації, логістичних зрушень та геоекономічної дестабілізації.

5. Дата видачі завдання «04» квітня 2025 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної бакалаврської роботи	Строк виконання етапів роботи	Відмітка керівника про виконання етапів (дата)
1	Підготовка розділу 1	28.04.2025 р.	28.04.2025 р.
2	Підготовка розділу 2	12.05.2025 р.	12.05.2025 р.
3	Підготовка розділу 3	02.06.2023 р.	02.06.2025 р.
4	Перевірка кваліфікаційної бакалаврської роботи на наявність ознак академічного плагіату за допомогою програм UNICHECK / StrikePlagiarism	до 06.06.2025 р.	06.06.2025 р.
5	Отримання відгуку від наукового керівника	до 16.06.2025 р.	16.06.2025 р.
6	Подання кваліфікаційної роботи на перегляд завідувачу кафедри	до 19.06.2025 р.	19.06.2025 р.
7	Реєстрація завершеної кваліфікаційної роботи	19.06.2025 р.	Реєстраційний № 4 «19» червня 2025 р.
8	Попередній захист кваліфікаційної роботи на кафедрі	19.06.2025 р.	19.06.2025 р.
9	Підготовка до захисту в ЕК	до 20.06.2025 р.	до 20.06.2025 р.

Завдання підготував науковий керівник

Завдання одержав

(підпис)

(підпис)

І. МАКСИМОВА

(Ініціал, ПРІЗВИЩЕ)

К. ДОМНІЧ

(Ініціал, ПРІЗВИЩЕ)

АНОТАЦІЯ

Домніч К.В. - Сучасні тенденції в структурі та динаміці світової торгівлі товарами і послугами - 93 стор., 9 рис., 8 табл.

Кваліфікаційна робота бакалавра зі спеціальності 292 «Міжнародні економічні відносини».

Кваліфікаційна робота присвячена дослідженню сучасних тенденцій у структурі та динаміці світової торгівлі товарами і послугами. У роботі аналізуються ключові зміни, що відбулися у світовій торгівлі за останнє десятиліття, включаючи вплив глобалізації, технологічного прогресу, геополітичних факторів та пандемії COVID-19.

Основна увага зосереджена на:

- Зміні структури торгівлі: аналіз частки товарів та послуг, зростання ролі електронної комерції та цифрових послуг.
- Динаміці світової торгівлі: дослідження обсягів експорту та імпорту, зміни в географічній структурі торговельних потоків.
- Впливі ключових факторів: вплив торговельних угод, санкцій, технологічних інновацій на розвиток світової торгівлі.
- Перспективах розвитку: прогнозування майбутніх тенденцій та викликів для світової торгівлі.

На даний момент світова торгівля стикається з кількома важливими викликами, які впливають на її динаміку та структуру.

Геополітичні напруження: Конфлікти, такі як загострення відносин між США та Китаєм, призводять до можливих нових мит і торгових бар'єрів.

Економічна нестабільність: Інфляція, коливання валютних курсів та економічні кризи в різних країнах можуть негативно впливати на обсяги торгівлі.

Пандемія COVID-19: Хоча ситуація покращується, наслідки пандемії все ще відчуються, зокрема в ланцюгах постачання та попиті на певні товари.

Технологічні зміни: Швидкий розвиток інформаційних технологій, штучного інтелекту та електронної комерції вимагає адаптації бізнес-моделей.

Екологічні виклики: Зростаюча увага до сталого розвитку та екологічних норм впливає на виробництво та торгівлю, змушуючи компанії враховувати екологічні аспекти.

Зміни в споживчих звичках: Після пандемії споживачі стали більш вимогливими до якості товарів і послуг, що вимагає від компаній швидкої адаптації.

Ці виклики вимагають від країн і компаній гнучкості та інноваційності для підтримки конкурентоспроможності на глобальному ринку.

ЗМІСТ

ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА МЕТОДИ АНАЛІЗУ СВІТОВОЇ ТОРГІВЛІ ТОВАРАМИ І ПОСЛУГАМИ	10
1.1. Економічна природа та функції світової торгівлі у глобальній системі господарювання	10
1.2. Етапи трансформації світової торгівлі в умовах глобалізації (із включенням наслідків пандемії COVID-19 як етапу трансформації)	19
1.3. Методи та показники аналізу структури й динаміки міжнародної торгівлі	26
.....	
Висновки до розділу 1	31
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СУЧАСНИХ ТЕНДЕНЦІЙ В СТРУКТУРІ ТА ДИНАМІЦІ СВІТОВОЇ ТОРГІВЛІ ТОВАРАМИ І ПОСЛУГАМИ.....	33
2.1. Оцінка динамічних змін у міжнародних торговельних відносинах.....	33
2.2. Сучасні зрушення у товарній та географічній структурі світової торгівлі (з урахуванням змін, спричинених пандемією).....	40
2.3. Вплив цифровізації, інновацій та логістичних трансформацій на міжнародний ринок товарів і послуг.....	47
Висновки до розділу 2.....	55
РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМАТИКА ВПЛИВУ ВІЙНИ В УКРАЇНІ НА СВІТОВУ ТОРГІВЛЮ.....	56
3.1. Поточні тенденції змін у структурі та динаміці міжнародної торгівлі внаслідок повномасштабної війни.....	56
3.2. Геоенкономічна перебудова глобальних ланцюгів постачання в умовах воєнних дій та політичної дестабілізації.....	66
3.3. Узагальнення сценаріїв трансформації світової торгівлі в умовах впливу війни, пандемій, геополітичних конфліктів, ресурсних обмежень, переходу до зеленої економіки та цифрової перебудови.....	73
Висновки до розділу 3.....	80
ВИСНОВКИ.....	81
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	84

ВСТУП

Актуальність теми. Формування відкритої, багатовекторної та адаптивної моделі міжнародної торгівлі стало однією з провідних тенденцій сучасного глобального розвитку. Світова торгівля товарами і послугами вже давно перестала бути виключно інструментом економічного обміну - вона перетворилася на стратегічний механізм інтеграції держав у глобальну систему господарювання, джерело нарощення національного доходу, канал розповсюдження технологій, інновацій та інвестицій. У таких умовах ефективність інтеграції країн у міжнародні торговельні відносини безпосередньо залежить від глибини аналітичного супроводу цих процесів, здатності вчасно ідентифікувати структурні зрушення, зміни у динаміці та географії постачань, зовнішні шоки та внутрішні обмеження. Особливо гостро це питання постало внаслідок пандемії COVID-19, коли традиційні логістичні маршрути зазнали деструкцій, а також у зв'язку з повномасштабною війною в Україні, яка змінила конфігурацію глобальних потоків сировини, продовольства, енергоносіїв та стратегічних товарів.

Поряд із цим, у сучасних умовах світова торгівля зазнає впливу цифрової трансформації, зростання ролі інтелектуальних сервісів, інноваційної логістики та нестабільних геоекономічних процесів. Традиційні моделі торгівлі товарами доповнюються стрімким розвитком торгівлі послугами, зокрема електронною комерцією, фінансовими технологіями, інформаційними рішеннями, логістичними сервісами нового покоління. Розвиток цифрових платформ, децентралізованих інфраструктур (blockchain, AI-платформи) та нових форматів контрактної взаємодії впливає на структуру торговельних потоків, формуючи нові центри тяжіння у світовій економіці. Водночас в умовах політичної дестабілізації, протекціонізму, енергетичних криз та екологічних трансформацій, виникає потреба в системному аналізі не лише кількісних показників, а й якісного впливу цих процесів на світову торгову систему. Для

національних економік, зокрема України, це питання має надзвичайно прикладне значення: своєчасна адаптація до змін, трансформація експортно-імпоротної політики, пошук нових логістичних коридорів і ринків збуту стають ключовими передумовами збереження зовнішньоекономічної динаміки в умовах надвисокої турбулентності.

Огляд наукової літератури засвідчує, що проблематика функціонування й розвитку світової торгівлі активно висвітлюється у працях українських та зарубіжних науковців. Дергачова В.В., Брензович К.С., Мельничук О.П. досліджують тенденції розвитку міжнародної торгівлі послугами та їх вплив на економічну безпеку країн. Камінська Т.М. аналізує структурні зрушення у зовнішньоторговельному секторі України в умовах глобалізації. Григорова-Беренда Л.І., Галкін А.С., Лопес Гонсалес Дж. і Ференц Дж. обґрунтовують значення логістичних факторів, відкритості ринку, тарифної та нетарифної політики як детермінант торгівлі. Водночас значна частина досліджень висвітлює окремі аспекти - розвиток електронної комерції, торгівлю окремими видами послуг, регіональну інтеграцію.

Об'єктом дослідження є процес функціонування світової торгівлі товарами і послугами в умовах трансформацій глобальної економіки.

Предметом дослідження є структурно-динамічні характеристики, етапи змін, інституційні чинники та методологія аналізу міжнародної торгівлі як цілісного економічного явища.

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні, емпіричному аналізі та оцінюванні сучасних трансформацій світової торгівлі товарами і послугами в умовах впливу пандемії COVID-19, повномасштабної війни в Україні, цифровізації, логістичних зрушень та геоекономічної дестабілізації.

Для досягнення мети дослідження передбачається розв'язати такі завдання:

- проаналізувати економічну природу та функції світової торгівлі у глобальній системі господарювання;

- охарактеризувати етапи трансформації торгівлі в умовах глобалізації, зокрема в період пандемії COVID-19;
- дослідити методи та показники аналізу структури і динаміки міжнародної торгівлі;
- здійснити оцінку поточних змін у товарній та географічній структурі світової торгівлі;
- виявити вплив цифровізації, інновацій та логістичних змін на функціонування глобального ринку;
- узагальнити геоекономічні наслідки війни в Україні для світової торгової системи та оцінити сценарії подальших трансформацій.

Методи дослідження. У процесі дослідження використано методи структурно-логічного аналізу, порівняльного аналізу, історичного методу, індексного методу, табличного і графічного моделювання. Застосовувався системний підхід до дослідження етапів і форм розвитку міжнародної торгівлі. Аналітичний компонент забезпечено за рахунок використання офіційних баз даних Світового банку, МВФ, Євростату, Держстату України та звітів міжнародних організацій.

Практична значущість дослідження полягає у можливості використання сформульованих висновків та аналітичних підходів підприємствами-експортерами, торговельними палатами, організаціями, що беруть участь у міжнародній торгівлі, а також державними структурами, які формують зовнішньоекономічну політику. Запропоновані аналітичні індикатори можуть бути інтегровані у практику моніторингу торговельних потоків та прийняття управлінських рішень в умовах посткризового відновлення.

Структура кваліфікаційної роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, дев'яти підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг роботи - 81 сторінка друкованого тексту.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА МЕТОДИ АНАЛІЗУ СВІТОВОЇ ТОРГІВЛІ ТОВАРАМИ І ПОСЛУГАМИ

1.1. Економічна природа та функції світової торгівлі у глобальній системі господарювання

Світова торгівля формувалася упродовж тривалого історичного періоду як багатовимірне економічне явище, що акумулює в собі сукупність транснаціональних обмінних процесів, інтеграційних практик і специфічних механізмів взаємодії між суб'єктами глобального господарства. У сучасному розумінні світова торгівля розглядається як домінантна складова системи інтернаціоналізації економіки, яка не лише забезпечує трансфер товарів і послуг, а й виступає детермінантою взаємопов'язаного розвитку виробничих сил, інституційної конвергенції, формування спільного ринкового простору та взаємного проникнення економічних структур [24, с. 5].

Торгівля між країнами є не ізольованим процесом, а функціонує в межах системи глобального поділу праці, де кожна держава займає специфічне місце відповідно до своєї ресурсної, технологічної, виробничої та соціальної структури. В основі функціонування світової торгівлі лежать процеси виробничої кооперації, концентрації капіталу, транснаціонального інвестування, техніко-економічного співробітництва та розширеного відтворення на глобальному рівні. Торгівля, як канал зв'язку національних економік, виконує функцію поширення технологій, забезпечує мобільність факторів виробництва, підтримує ринкову кон'юнктуру на світовому рівні та створює передумови для макроекономічного зростання шляхом активізації експортного потенціалу та оптимізації структури споживання.

Феномен міжнародної торгівлі витікає з об'єктивної потреби перерозподілу ресурсів та результатів виробництва між країнами відповідно до порівняльних переваг. Принцип порівняльних переваг, закладений ще в теоретичних розвідках Д. Рікардо, обґрунтовує існування торгівлі навіть у випадку, коли одна країна має абсолютну перевагу у виробництві всіх товарів.

Це пояснюється тим, що країни здатні спеціалізуватися на виробництві тих товарів, які вони виготовляють з нижчими альтернативними витратами, та імпортувати інші, забезпечуючи ефективніший розподіл світових ресурсів. Внаслідок цього зростає сукупна економічна ефективність, знижується частка нераціонального використання виробничих потужностей і створюються умови для економічної динаміки, яка неможлива у закритих господарських системах. На сучасному етапі дії механізму порівняльних переваг доповнюються ефектами масштабування, інноваційної активності, ефективності виробничого кластерування, цифрової трансформації логістичних систем та розвитку інтелектуального капіталу. Таким чином, міжнародна спеціалізація, яка є логічним продовженням теорії порівняльних переваг, відіграє фундаментальне значення в побудові глобальних ланцюгів доданої вартості, де країни концентрують зусилля на тих фазах виробництва, що відповідають їхнім ресурсним, технологічним і інституційним можливостям [43, с. 3].

Світова торгівля виконує низку функцій, кожна з яких розкриває її економічну природу як складову глобального господарського механізму. Передусім варто звернути увагу на її функцію перерозподілу ресурсів, що проявляється у формі перетікання товарів і послуг з регіонів надлишкового виробництва до регіонів зростаючого попиту. Цей механізм забезпечує вирівнювання пропозиції, стабілізацію внутрішніх ринків та підвищення загального рівня споживчого добробуту. Інтеграційна функція світової торгівлі полягає в об'єднанні національних господарств у єдиний економічний простір, що сприяє уніфікації технічних регламентів, гармонізації податкових і митних режимів, стандартизації фінансових операцій та зближенню економічної політики на регіональному і глобальному рівнях. Інформаційно-комунікаційна функція реалізується через поширення знань про нові товари, технології, ринки, інститути, що посилює інноваційний характер економіки та підтримує інвестиційну активність. Функція конкурентного оновлення дозволяє країнам під тиском глобальної конкуренції прискорювати структурну перебудову, удосконалювати виробничі процеси, покращувати якість продукції,

стимулювати модернізацію підприємств і водночас обмежувати неефективне виробництво, яке не витримує міжнародного суперництва [33, с. 11].

Механізм формування міжнародної торгівлі детермінується взаємодією таких факторів, як обсяг сукупного попиту й пропозиції на світовому рівні, інституційна стабільність країн-учасників, стан транспортної та логістичної інфраструктури, гнучкість валютного курсу, а також наявність торговельних угод і режимів сприяння. Структура торгівлі в динаміці зазнає істотних змін: від домінування сировинної торгівлі до переважання продукції з високим ступенем обробки, послуг, інтелектуальної власності. Це зумовлює необхідність стратегічного переосмислення торговельної політики на рівні держав та трансформацію зовнішньоекономічних стратегій у напрямку посилення конкурентоспроможності на основі диверсифікації експорту, нарощування технологічного потенціалу, підтримки національних виробників у виході на зовнішні ринки. Інституціональне середовище світової торгівлі формується під впливом регуляторних структур, серед яких провідне місце займає Світова організація торгівлі (СОТ), що розробляє норми, забезпечує врегулювання спорів, стимулює лібералізаційні процеси та забезпечує прозорість торговельної практики [68, с. 8].

Інтенсифікація процесів глобалізації наприкінці ХХ - на початку ХХІ століття надала світовій торгівлі імпульс до якісного розвитку: зросли обсяги транснаціональної торгівлі, збільшилась роль транснаціональних корпорацій, ускладнилась структура глобальних ланцюгів доданої вартості, розширились можливості участі країн, що розвиваються, у світових ринках. У цьому контексті торгівля стала механізмом включення національних економік у глобальні процеси, формування взаємозалежності ринків праці, капіталів, технологій, інфраструктури, культурних практик. Одночасно зі зростанням взаємозалежності посилилась чутливість торгівлі до зовнішніх шоків: фінансових криз, політичної турбулентності, геополітичного протистояння, пандемічних явищ, збройних конфліктів. Такі чинники здатні руйнувати вже сформовані логістичні ланцюги, спричиняти рецесійні хвилі, викликати

тимчасову деглобалізацію, що виявляється у прагненні держав до автономізації виробництва, реструктуризації імпортозалежності, запровадження протекціоністських та неопротекціоністських заходів.

Функціонування світової торгівлі передбачає існування спеціалізованої фінансової архітектури, яка включає міжнародні платіжні системи, механізми хеджування валютних ризиків, систему страхування експортно-імпортних операцій, міжнародні банки розвитку та гарантійні агентства. Усі ці елементи створюють середовище для безперервного руху капіталу, що в сукупності зі зростанням інвестиційної мобільності посилює синергетичний ефект від участі країни у світовій торгівлі. Інтеграція у світову торгівлю відкриває нові можливості для економік із обмеженими внутрішніми ринками, дає змогу оптимізувати структуру національного виробництва, вирівнювати торговельні дисбаланси за допомогою сприятливих експортних позицій, залучати іноземні технології, а також розширювати горизонт стратегічного планування завдяки доступу до глобальної аналітики та прогнозних моделей. Через механізм міжнародної торгівлі країни підключаються до глобальної конкуренції за інвестиції, ринки збуту, технологічне лідерство, інноваційний розвиток, інституційну привабливість, які формують основу довготривалої економічної стабільності [5, с. 13].

У новітніх умовах функціонування світової торгівлі стає дедалі складнішим явищем, в якому зливаються економічні, політичні, екологічні, технологічні та безпекові виміри. Цифровізація торговельних операцій, розгортання електронної комерції, впровадження блокчейн-рішень у логістиці та документообігу створюють нові парадигми взаємодії, де пріоритетними стають швидкість обробки інформації, прозорість транзакцій, автоматизація розрахунків і глобальна взаємодія у режимі реального часу. У цьому процесі відбувається зрушення фокусу з традиційних матеріальних товарів на цифрові послуги, інтелектуальні продукти, віртуальні ресурси, що потребує нового інституційного та правового переосмислення механізмів регулювання, оподаткування, стандартизації. Сучасна торгівля дедалі більше орієнтується на

ESG-параметри (екологічність, соціальну відповідальність, корпоративне управління), де дотримання норм сталого розвитку визначає доступ до ринків, інвестиційних потоків та транснаціональної кооперації. Водночас усе більше зростає значення торговельної дипломатії, де держава виступає не лише регулятором, а й активним учасником міжнародного перемовного процесу щодо створення двосторонніх і багатосторонніх режимів, що формують нові контури глобальної архітекtonіки [38, с. 9].

Світова торгівля виступає інституційно вбудованою функціональною підсистемою глобальної економіки, яка забезпечує не лише рух товарів і послуг через національні кордони, а й відіграє роль регулятивного каналу перерозподілу ресурсів, інновацій, інформації, капіталу та трудових потоків між країнами. Її економічна природа детермінована взаємодією глобальних виробничих систем, транснаціональних корпорацій, міждержавних інститутів і механізмів регулювання, що створюють складну архітекtonіку взаємозв'язків, у межах якої торгівля виконує низку функцій, які неможливо замінити іншими формами економічної взаємодії. Однією з основних функцій є трансформаційно-перерозподільна. Через світову торгівлю відбувається інтенсивний обмін ресурсами, що розширює доступ до рідкісних або локалізованих ресурсів, підвищує ефективність їхнього використання та сприяє зменшенню структурного дисбалансу в національних економіках. У межах цієї функції торгівля є провідником структурної перебудови виробництва, оскільки країни, адаптуючись до умов зовнішнього попиту, здійснюють диверсифікацію економіки, модернізацію галузей, орієнтуючи структуру на конкурентоспроможні сектори з високим ступенем капітало- та наукомісткості. Це призводить до зміни співвідношення між секторами економіки, стимулює перехід від традиційних видів діяльності до тих, що забезпечують зростаючу частку доданої вартості, сприяє формуванню нових інституційних практик та управлінських моделей у сфері зовнішньоекономічного співробітництва [35, с. 86].

Світова торгівля також виконує функцію генерації інноваційного імпульсу, оскільки через неї поширюються технології, стандарти виробництва, передові форми організації виробничого процесу. У цьому сенсі торгівля не лише стимулює зростання товарообігу, а й виступає засобом передачі технологічних знань, які мають трансформаційний вплив на структуру та продуктивність національного виробництва. Технологічний трансфер, що здійснюється шляхом імпорту капіталомістких товарів, залучення прямих іноземних інвестицій, співпраці у рамках глобальних ланцюгів доданої вартості, стає засобом прискорення технологічного оновлення. У країнах, що імпортують високотехнологічну продукцію, зростає попит на компетентні кадри, інститути освіти адаптуються до нових вимог, підвищується інноваційна активність, формуються технологічні кластери, орієнтовані на адаптацію або локалізацію імпортованих рішень. У країнах-експортерах технологій, натомість, виникає потреба у підтримці дослідницько-конструкторської діяльності, захисті інтелектуальної власності, стандартизації інноваційних процесів, що сприяє формуванню складного інноваційного середовища з потужною внутрішньою динамікою. Таким чином, торгівля набуває властивостей каналу інтелектуального оновлення економік і формування глобальної взаємозалежності у сфері технологій [15, с. 37].

Функція підтримки конкурентоспроможності реалізується через механізми міжнародної конкуренції, що діють на відкритих ринках. Участь у світовій торгівлі змушує країни постійно адаптуватися до змін у зовнішньому середовищі, вдосконалювати виробничі процеси, підвищувати якість товарів і послуг, оптимізувати витрати, забезпечувати відповідність міжнародним стандартам. Конкуренція на світових ринках є джерелом тиску, який стимулює внутрішньоекономічні реформи, сприяє формуванню середовища з гнучкою бізнес-структурою, розвиненою системою фінансової підтримки, інфраструктурними інвестиціями, освітніми та науково-дослідницькими ініціативами. В умовах посилення глобальної конкуренції країни активно впроваджують політики стимулювання експорту, підтримки національних

виробників, розвитку експортного кредитування, побудови інституцій зовнішньоекономічної дипломатії. Це створює нову модель економічної поведінки держав, яка ґрунтується на активному втручанні у міжнародну економічну гру не лише за рахунок ринкових інструментів, а й завдяки стратегічному управлінню експортно-орієнтованими галузями, побудові державних інноваційно-інвестиційних платформ, розвитку цифрової інфраструктури для міжнародної торгівлі [19, с. 6].

Торгівля виявляє здатність змінювати просторову структуру економічного розвитку. Унаслідок розширення зовнішньоекономічної діяльності утворюються нові виробничо-логістичні вузли, транспортні коридори, митно-контрольні зони, спеціалізовані зони зовнішньоторговельної активності. Це змінює географію промисловості, стимулює урбанізаційні процеси, інтенсифікує інфраструктурні інвестиції, формує нові ринки праці, що супроводжується відповідними демографічними, соціальними й інституційними трансформаціями. Торгівля сприяє концентрації капіталу у припортових зонах, поблизу міжнародних аеропортів, на стику торговельних артерій, де виникають логістичні хаби, індустріальні парки, експортно-орієнтовані кластери. У результаті перерозподілу факторів виробництва з'являються зони підвищеної економічної активності, які стають осередками зростання і втягують у свою орбіту прилеглі території. Зміни просторової структури економіки також проявляються у посиленні функціональної поляризації між центрами інтенсивної зовнішньоторговельної діяльності та периферійними регіонами, що потребує державної політики згладжування міжрегіональних дисбалансів [44, с. 29].

Одним із трансформаційних наслідків світової торгівлі є її вплив на споживчу поведінку, структуру попиту, культурні практики. Через розширення доступу до світового асортименту товарів і послуг змінюється профіль споживача, зростає значення брендів, репутації, технологічної складності, екологічності, цифрової інтегрованості продуктів. Поширення товарів масового споживання з міжнародних ринків призводить до уніфікації стилів життя,

звичок, моделей споживання, що, з одного боку, стимулює глобальний ринок, а з іншого - викликає питання ідентичності, захисту культурної специфіки, підтримки локального виробництва. У відповідь на це з'являються рухи підтримки національного виробника, етичного споживання, екологічної відповідальності. На цій основі формується новий тип ринку, де вартісна оцінка доповнюється нефінансовими параметрами - походженням, умовами виробництва, екологічним слідом, впливом на зайнятість. Відтак світова торгівля перетворюється з простого механізму обміну на інструмент, що моделює соціальні й поведінкові зміни, задає стандарти якості, визначає нові культурні кодекси.

Таблиця 1.1

Функціональні виміри світової торгівлі в глобальній економічній системі

Функція світової торгівлі	Зміст функції	Основні механізми реалізації	Економічний ефект	Просторовий вимір
Перерозподіль на	Забезпечує переміщення товарів, послуг і ресурсів між країнами відповідно до потреб і можливостей	Експортно-імпортні операції, митне регулювання, міждержавні угоди	Вирівнювання попиту і пропозиції, підвищення ефективності	Формування глобальних товаропотоків
Технологічного трансферу	Сприяє поширенню інновацій, ноу-хау, високотехнологічного обладнання через торговельні канали	Імпорт технологічної продукції, транснаціональні корпорації, ліцензійні угоди	Прискорення модернізації, стимулювання інновацій	Створення технологічних кластерів
Конкурентного оновлення	Підвищення вимог до національного виробництва в умовах глобальної конкуренції	Відкриті ринки, стандартизація, рейтингування, торговельні бар'єри	Оптимізація витрат, підвищення якості, структурна перебудова	Концентрація виробництва в конкурентних регіонах
Просторово-економічна	Модифікація економічної географії через формування зон зовнішньоторговельної активності	Логістика, спеціальні економічні зони, індустріальні парки	Урбанізація, розширення ринків праці, інфраструктурні зрушення	Поява логістичних хабів, прикордонні зони

Торгівля виконує також функцію забезпечення економічної стабільності, особливо в країнах із вузькою внутрішньою ринковою базою. Через вихід на зовнішні ринки підприємства зменшують залежність від локального попиту, диверсифікують джерела доходів, отримують доступ до нових партнерів, фінансування, ресурсів. У глобальному масштабі торгівля виступає стабілізатором через механізми товарного арбітражу, валютного вирівнювання, компенсаційних потоків. У періоди економічних шоків, таких як фінансові кризи, пандемії, конфлікти, світова торгівля дозволяє підтримувати обіг життєво необхідних ресурсів, реагувати на зміни в глобальному попиті, перенаправляти потоки товарів, забезпечувати гнучкість ланцюгів поставок. Ця функція стає особливо виразною у зв'язку з динамікою енергетичних ринків, ринків продовольства, фармацевтичних продуктів, де мобільність і доступність мають системне значення для функціонування національних економік і соціальної стабільності [3, с. 11].

Розширення функціонального навантаження торгівлі виявляється в умовах цифрової трансформації, коли торгівля переміщується в онлайн-простір, втрачаючи класичні бар'єри простору й часу. Електронна комерція, цифрові платформи, хмарні рішення, смарт-контракти, блокчейн, цифрова ідентифікація учасників трансформують логіку зовнішньоекономічної діяльності, знижуючи транзакційні витрати, прискорюючи операції, забезпечуючи прозорість. Це сприяє демократизації доступу до торгівлі для малих і середніх підприємств, які раніше не могли конкурувати з великими корпораціями на глобальному рівні. Торгівля набуває форм взаємодії не лише бізнесу з бізнесом (B2B), але і бізнесу з кінцевим споживачем (B2C), держави з громадянином (G2C), що свідчить про її перетворення на універсальний інфраструктурний інструмент інтеграції у глобальну економіку. У цьому контексті відбувається посилення значення цифрових навичок, кібербезпеки, нормативної гармонізації, адаптації митного і податкового регулювання до цифрових форматів.

1.2. Етапи трансформації світової торгівлі в умовах глобалізації (із включенням наслідків пандемії COVID-19 як етапу трансформації)

Світова торгівля набула сучасного вигляду внаслідок багатоступеневої історичної еволюції, кожен етап якої був спричинений змінами у виробничих силах, науково-технічним прогресом, політико-економічними змінами на глобальному рівні та трансформацією функціонування держави як економічного суб'єкта. У другій половині ХХ століття, після завершення Другої світової війни, було закладено підґрунтя до формування нового економічного порядку, в основі якого лежала ідея економічної взаємозалежності як запоруки стабільності. У цей період стартував лібералізаційний етап, що характеризувався поступовим зниженням митних тарифів, гармонізацією процедур, уніфікацією стандартів, а також інституціоналізацією міжнародних торговельних правил [72, с. 4].

Принципи недискримінації, взаємного сприяння, прозорості процедур і вирішення торговельних спорів стали фундаментом для побудови нового багатостороннього торговельного режиму. Створення Генеральної угоди з тарифів і торгівлі (ГАТТ), а згодом Світової організації торгівлі (СОТ), дало поштовх до систематичного перегляду умов торгівлі, що включало поступову лібералізацію, зниження мит, квот, тарифних бар'єрів, поліпшення доступу до ринків товарів і послуг. Країни, приєднуючись до цього процесу, адаптували свої інституційні рамки, торговельну політику, валютне регулювання, політику технічного регулювання. Це призвело до зростання обсягів міжнародного товарообігу, ускладнення структури торгівлі, посилення ролі послуг і поступового залучення нових регіонів до глобальних ланцюгів обміну.

У процесі глобалізації світова торгівля зазнала радикального ускладнення структури за рахунок зсуву від моделі вертикальної інтеграції виробництва до моделі фрагментації, де кожна фаза виробничого процесу виконується в тій країні, де це найбільш ефективно з погляду витрат, доступності ресурсів, законодавчого середовища та логістики. Такий зсув означав перехід до глобальних ланцюгів доданої вартості, які функціонують як децентралізовані

мережі, що пов'язують постачальників сировини, виробників компонентів, фінальних збирачів, маркетингові структури, логістичні провайдери та кінцевих споживачів у єдину інфраструктуру. Кожна країна або регіон у цій структурі виконує свою функцію, не володіючи повною виробничою самодостатністю, що формує принцип взаємозалежності не тільки між державами, а й між галузями, підприємствами, навіть на мікрорівні. У таких умовах виникає потреба в координації технологічних стандартів, цифрової сумісності, юридичного забезпечення угод, режимів захисту інвестицій та інтелектуальної власності. Глобальні ланцюги доданої вартості зумовлюють трансформацію торговельної статистики, адже експорт та імпорт більше не відображають повної вартості кінцевого продукту, а лише ту частину, що створюється на окремому етапі. Це породжує нову економічну логіку - логіку «торгівлі завданнями», у якій кожна країна не експортує готовий товар, а експортує проміжний результат своєї спеціалізації. Така модель призводить до підвищення ефективності виробництва, створення міжнародних виробничих альянсів, зростання масштабів інноваційного співробітництва та перенесення акценту з кінцевого продукту на організацію виробничого процесу в межах глобальної економіки [29, с. 3].

У межах цього етапу трансформації суттєве значення набуває також процес регіоналізації, що виступає паралельною тенденцією до глобалізації. Регіональні інтеграційні об'єднання створюють умови для поглибленої торгівлі між країнами-членами, дозволяють реалізовувати спільні інфраструктурні, інвестиційні та інноваційні проекти, забезпечують механізми внутрішньої адаптації до глобального ринку. При цьому часто регіональні угруповання впроваджують вищі стандарти регулювання, ніж це передбачено глобальними рамками СОТ, створюючи своєрідний прецедент для їх поширення на інші країни. У результаті утворюються поліцентричні структури, де лідерство окремих центрів сили (США, ЄС, Китай) реалізується через комбінацію торговельного тиску, інституційної експансії та створення замкнених логістичних мереж. Цей процес змінює структуру глобальної торгівлі,

орієнтуючи її на взаємодію в межах регіональних хабів, що з одного боку забезпечує гнучкість і адаптивність, а з іншого - підвищує чутливість до дисбалансів та порушень у межах конкретного регіону. У цьому контексті зростає значення так званого «вузького місця» - окремого елемента ланцюга, несправність або перебої в якому можуть спричинити ефект доміно на всі інші сегменти світової торгівлі [67, с. 3].

Пандемія COVID-19 стала подією що різко змінила параметри функціонування світової торгівлі. Вона продемонструвала вразливість глобальних ланцюгів доданої вартості до одночасних шоків попиту, пропозиції, логістики й регуляторного середовища. Внаслідок карантинних обмежень, локдаунів, закриття портів, обмеження транскордонного руху, перерваних поставок комплектуючих і тимчасового згорання виробництва відбулися масові збої в постачанні як сировини, так і готової продукції. Порушення циклів виробництва спровокували дефіцит товарів на внутрішніх ринках, зростання цін, інфляційні тиски та вимушені зміни у торговельних стратегій держав і корпорацій. Виникла тенденція до переосмислення ідеї економічної ефективності, що базується на географічній розосередженості виробництва, на користь концепцій «локалізації», «ревіталізації» національних галузей, «коротких ланцюгів» постачання та створення стратегічних резервів. Урядові структури в різних країнах почали впроваджувати політику реіндустріалізації, створення внутрішніх хабів виробництва, резервування виробничих потужностей, а також стимулювання розробки критично необхідних технологій у межах національної юрисдикції. Усе це означало зрушення в парадигмі від «ефективності за будь-яку ціну» до «стійкості як економічної стратегії», де пріоритет віддається не лише економічним показникам, а й здатності системи витримати шоки та швидко адаптуватися.

У процесі еволюції глобальної торгівлі особливої ваги набуває той етап, на якому відбувається зміщення акцентів від універсального лібералізму до системної адаптації світової торгівлі до нових викликів, зумовлених не лише економічними, а й соціальними, політичними та безпековими факторами.

Трансформація міжнародного обміну не є одномоментним явищем, вона відбувається хвилеподібно, через фазові зміщення, які провокуються змінами у технологічних укладах, демографічною динамікою, екологічною деградацією, фінансовими турбуленціями та асиметріями економічної політики [41, с. 46].

Поступова інституціоналізація лібералізації торгівлі, що розпочалась із середини ХХ століття, виявилася недостатньою для забезпечення рівномірного та інклюзивного зростання, адже спричинила концентрацію капіталу у високотехнологічних центрах, тоді як країни, що розвиваються, залишалися в периферії глобального ринку. Це призвело до формування дисбалансів, які на початкових етапах були приховані, але з часом набули системного характеру. Умовна відкритість ринку не завжди означала доступність, а динаміка інтеграції виявилася асиметричною, оскільки національні економіки мали різний стартовий потенціал, нерівномірний рівень інституційного розвитку, неоднакову спроможність до інноваційної адаптації та впровадження виробничих стандартів. Такі параметри сформували ієрархію залежності, де високотехнологічні країни контролюють основні ланки ланцюгів доданої вартості, а менш розвинені – залишаються в позиції постачальників сировини чи робочої сили, не маючи інструментів для підвищення власного статусу в глобальній системі.

Загострення нерівномірності доступу до ресурсів, інфраструктури, кредитування, ринків збуту спричинило формування нового класу ризиків – геоекономічної маргіналізації. У багатьох країнах із низьким рівнем диверсифікації економіки посилилася залежність від одного або кількох експортних товарів, що формувало вразливість до цінових коливань, торговельного тиску та політичних ультиматумів. На цьому тлі дедалі чіткіше проявлялася тенденція до економічної концентрації транснаціонального капіталу, що посилював монополізацію окремих секторів світової торгівлі. У регіонах із нестабільним політичним середовищем або слабкими інституціями така ситуація створила умови для перманентного зовнішнього контролю над логістичними потоками, ціноутворенням, динамікою виробництва, що в

довгостроковій перспективі поглиблює розрив між центром і периферією світової системи. Одночасно у країнах із технологічним переобладнанням спостерігалось накопичення компетенцій, зростання доданої вартості, формування нових моделей зайнятості та інтелектуальної власності. Таким чином, нерівномірність трансформації стала невід'ємною частиною глобальної економіки, і торгівля виявилася не лише механізмом розвитку, а й каналом, через який передаються структурні ризики, а економічна нерівність відтворюється в нових формах [7, с. 6].

Події, які почали розгортатись у світі з початку 2020 року, стали каталізатором подальшої трансформації глобальної торгівлі. Пандемія COVID-19 не тільки вплинула на безпосередні обсяги товарообігу, але й змінила уявлення про надійність та стабільність глобалізованої моделі. Протягом перших місяців пандемії були зупинені ключові виробничі потужності, порушено роботу контейнерних портів, обмежено транскордонні перевезення, заблоковано повітряний простір, що призвело до колапсу логістичних ланцюгів.

Це зачепило не лише готову продукцію, а й усі ланки виробничого циклу – від видобутку сировини до постачання вузлів, компонентів, упаковки, елементів живлення, комп'ютерних чипів. Функціонування світової торгівлі виявилось залежним від кількох географічних локацій і транзитних вузлів, що стало очевидним для урядів і корпорацій. Одночасно пандемія загострила проблему залежності від окремих постачальників, насамперед у фармацевтичній, харчовій, ІТ-індустрії. Реакцією на це стала хвиля протекціоністських заходів – запровадження експортних заборон, адміністративне перенаправлення потоків, примусове резервування продукції для внутрішніх потреб, перегляд стратегій державних закупівель. Таким чином, світова торгівля втратила ілюзію автоматичної саморегуляції й змушена була зіткнутися з реальністю державного втручання, що раніше сприймалося як аномалія [26, с. 7].

Таблиця 1.2

Етапи трансформації світової торгівлі в умовах глобалізації та пандемії
COVID-19

Етап трансформації	Хронологічні межі	Характерні риси	Економічні наслідки	Інституційне оформлення	Виклики
Лібералізаційний	1947–1994	Зниження тарифних бар'єрів, формування ГАТТ	Зростання обсягів торгівлі, розширення ринків	Генеральна угода з тарифів і торгівлі (ГАТТ)	Інерційність регіонів, нерівність доступу до ринків
Інституційна глобалізація	1995–2007	Утворення СОТ, уніфікація норм, поширення глобальних стандартів	Гармонізація процедур, ріст участі країн, зменшення протекціонізму	Світова організація торгівлі (СОТ)	Асиметрія вигод, посилення позицій транснаціонального капіталу
Формування глобальних ланцюгів вартості	2008–2019	Фрагментація виробництва, масштабування глобальних потоків	Підвищення ефективності, залежність від регіональних хабів	Угоди про вільну торгівлю, економічні зони	Локалізація ризиків, нестабільність вузлових ланок
Пандемічний перелом	2020–2021	Порушення ланцюгів постачання, протекціонізм, локдауни	Зниження торгівлі, інфляція, криза надходжень	Тимчасові експортні обмеження, контроль над поставками	Колапс логістики, залежність від вузьких поставок
Постпандемічне відновлення	2022–2025	Регіоналізація, диверсифікація, цифровізація	Нові ринки, оновлена структура попиту, стійкість	Двосторонні угоди, цифрові торговельні платформи	Підвищена конкуренція, кіберризики

Цей період став також часом перегляду корпоративних стратегій. Компанії почали відмовлятися від жорсткої залежності від одного джерела поставок, переходячи до моделі мультивекторного розміщення виробничих потужностей. Поняття «ланцюг без резервів» перестало бути синонімом

ефективності, а натомість з'явилося нове уявлення – про необхідність формування так званих «паралельних ланцюгів», які дозволяють миттєво перемикаєти обсяги виробництва з одного регіону до іншого [60, с. 6].

Ці процеси супроводжуються геоекономічним перерозподілом – частина виробництва повертається в межі національних кордонів (reshoring), або наближається до споживача (nearshoring), що дозволяє уникати затримок, валютних коливань, політичних обмежень. Така диверсифікація підсилюється цифровими рішеннями – платформами управління поставками, аналітикою ризиків, прогнозуванням попиту, автоматизованими контрактами. Формується новий тип торгівлі, в якому логістика стає ядром бізнес-моделі, а віддаленість постачальника – фактором ризику, який потрібно компенсувати за допомогою технологій або змін у структурі мережі постачання. У результаті пандемія перетворилася на етап переосмислення ідеології глобалізованої економіки, де ефективність почала поступатися довготривалій стабільності та керованості.

В умовах постпандемійного відновлення формується нова модель міжнародної торгівлі, що базується на регіоналізації, цифровізації та стійкості. Регіоналізація проявляється в укладанні нових двосторонніх і багатосторонніх угод між країнами з суміжними ринками, узгодженими стандартами, схожою нормативною базою. Розширюється значення регіональних економічних союзів, які виступають платформою для оперативного реагування, зниження транзакційних витрат, формування спільної інфраструктури та політики підтримки торгівлі. Цей процес доповнюється розвитком цифрових каналів взаємодії, які дозволяють здійснювати транзакції, сертифікацію, логістику, митне оформлення та контроль без фізичної присутності. Нові цифрові платформи дозволяють оптимізувати весь ланцюг обміну: від планування виробництва до доставки кінцевому споживачеві. Паралельно відбувається інституційне переформатування: країни переглядають підходи до експортної стратегії, вводять нові вимоги до контролю за походженням товарів, впроваджують механізми екологічного моніторингу, адаптують податкову

політику до реалій цифрової економіки. Зростає попит на прозорість, безпеку, екологічність, що змінює не лише товари, а й всю логіку торговельної взаємодії.

1.3. Методи та показники аналізу структури й динаміки міжнародної торгівлі

У процесі дослідження структури та динаміки міжнародної торгівлі наукове обґрунтування методів аналізу та інтерпретація відповідних показників є базовим інструментарієм для виявлення трансформаційних процесів, векторів інтеграції, асиметрій розвитку й ефективності зовнішньоекономічних зв'язків. Методологічне поле аналізу охоплює як кількісні, так і якісні індикатори, що дозволяють простежити еволюцію експортно-імпортних потоків у часовому, товарному, регіональному, технологічному та інституційному розрізах [59, с. 3].

Структурний аналіз передбачає дезагрегацію статистичних даних за типологічними групами товарів і послуг, географічною прив'язкою, ступенем обробки, функціональним призначенням, приналежністю до секторів економіки (сировинний, промисловий, високотехнологічний), формами власності суб'єктів торгівлі, а також рівнем доданої вартості. Ця деталізація створює умови для відстеження змін у пріоритетах зовнішньоекономічної політики держав, виявлення процесів технологічного зростання, геоекономічної переорієнтації та модифікації виробничих профілів країн. Також структурний підхід дозволяє досліджувати рівень технологічного укладу експорту, ступінь залежності від імпорту критичних ресурсів, питомої ваги товарів із низькою обробкою, виявляючи економічну вразливість чи навпаки – диверсифікаційний потенціал держави.

У системі кількісного виміру динаміки міжнародної торгівлі застосовується низка методів, серед яких провідне місце займають індексні. Індекс динаміки експортно-імпортних операцій дозволяє оцінити зміну обсягів зовнішньоторговельного обороту у порівнянні з базовим періодом, забезпечуючи формалізоване уявлення про загальну тенденцію зростання або

зниження активності на зовнішніх ринках. Цей індекс формується з урахуванням цінових і кількісних компонентів, що дає змогу диференціювати вплив змін у фізичних обсягах від цінової кон'юнктури [58, с. 5].

Індекс фізичного обсягу торгівлі концентрується на натуральних змінах, тоді як індекс умов торгівлі (terms of trade index) дозволяє порівнювати динаміку експортних і імпортних цін, виявляючи вигідність зовнішньої торгівлі в певний проміжок часу. Для поглибленого аналізу структури використовується індекс структурних зрушень, який дозволяє зафіксувати зміну пропорцій між окремими групами товарів або регіональними партнерами, що є індикатором адаптації національної економіки до нових викликів або результатом зміни пріоритетів зовнішньоекономічної політики. Індекс концентрації торгівлі – ще один інструмент, що дозволяє оцінити ступінь залежності від обмеженої кількості товарів або ринків, а також виявити схильність до монокультурного експорту чи імпорту. Високий рівень концентрації свідчить про уразливість торговельної системи до шоків або нестабільності на окремих ринках, тоді як зниження індексу може бути результатом успішної політики диверсифікації.

Методологія аналізу географічної структури міжнародної торгівлі охоплює просторову класифікацію зовнішньоекономічних зв'язків за макрорегіонами, міждержавними об'єднаннями, інтеграційними угрупованнями або окремими країнами-партнерами. Такий підхід дозволяє встановити вектори економічного тяжіння, виявити наявність стійких або ситуативних торговельних партнерств, оцінити залежність від геополітичного середовища. В умовах динамічних змін у світовій політиці, торговельні переорієнтації набувають вагомого значення для прогнозування потенційних ризиків і стратегічного планування зовнішньоекономічних відносин. Показники географічної концентрації дозволяють зафіксувати, наскільки національна економіка залежна від одного або кількох ринків збуту, що особливо актуально в періоди порушення логістичних ланцюгів чи запровадження торговельних обмежень. Методично це реалізується через обчислення коефіцієнтів Херфіндаля-Гіршмана (ННІ), індексів географічної

диверсифікації, рівнів спеціалізації, які в сукупності дають змогу створити багатовимірний портрет торговельної орієнтації країни. Аналіз таких параметрів дає змогу виявити потенційні точки перегріву, ступінь уразливості до політичних санкцій, можливості переорієнтації в разі зміни зовнішньої кон'юнктури [1, с. 9].

Вагомим аналітичним напрямом є дослідження товарної структури торгівлі за ступенем переробки продукції. Класифікація товарів за стадіями виробничого циклу – від сировинних до високотехнологічних виробів – дозволяє відстежити рівень участі країни у глобальних ланцюгах доданої вартості, а також оцінити потенціал до нарощування інтелектуальної компоненти експорту. Цей аналіз ґрунтується на міжнародних класифікаторах (HS, SITC, BEC), що забезпечують порівнюваність даних і можливість інтеграції в глобальні аналітичні платформи. Зокрема, показник частки продукції високотехнологічного виробництва в експорті є маркером рівня інноваційного розвитку, тоді як висока частка сировини вказує на екстраверсійний тип економіки, орієнтований на постачання ресурсів без подальшої обробки. У поєднанні з показниками інтенсивності наукоємних галузей, частки проміжної продукції та імпорту капітального обладнання, такий підхід дозволяє моделювати траєкторії переходу до економіки знань та промислової модернізації. Особливого значення набуває аналіз змін у структурі експорту після економічних шоків, змін валютного курсу, запровадження нетарифного регулювання, що виявляє еластичність торговельного портфеля і здатність до адаптації.

В межах якісного аналізу використовуються також методи компаративного зіставлення, що дозволяють порівняти структуру торгівлі між країнами або в межах одного регіону в різні періоди. Це дає змогу встановити закономірності трансформацій, виявити моделі зростання, ефекти торговельної політики, наслідки вступу до СОТ, дії преференційних угод, ефективність інструментів стимулювання експорту. Такий аналіз часто доповнюється графоаналітичними моделями, які відображають зв'язки між експортерами,

імпортерами, секторами економіки, показуючи інтенсивність торговельної взаємодії. Інформаційним джерелом слугують офіційні бази даних міжнародних організацій (UNCTAD, WTO, OECD, IMF), а також національні митні служби, статистичні управління, галузеві об'єднання. Аналітична обробка даних здійснюється з використанням математичного апарату економетрики, комп'ютерного моделювання, системного аналізу, що підвищує точність прогнозів і дозволяє формувати адаптивні стратегії зовнішньоекономічної діяльності [12, с. 11].

У межах якісного аналізу використовуються також методи компаративного зіставлення, що дозволяють порівняти структуру торгівлі між країнами або в межах одного регіону в різні періоди. Це дає змогу встановити закономірності трансформацій, виявити моделі зростання, ефекти торговельної політики, наслідки вступу до СОТ, дії преференційних угод, ефективність інструментів стимулювання експорту. Такий аналіз часто доповнюється графоаналітичними моделями, які відображають зв'язки між експортерами, імпортерами, секторами економіки, показуючи інтенсивність торговельної взаємодії. Інформаційним джерелом слугують офіційні бази даних міжнародних організацій (UNCTAD, WTO, OECD, IMF), а також національні митні служби, статистичні управління, галузеві об'єднання. Аналітична обробка даних здійснюється з використанням математичного апарату економетрики, комп'ютерного моделювання, системного аналізу, що підвищує точність прогнозів і дозволяє формувати адаптивні стратегії зовнішньоекономічної діяльності.

Методи, що використовуються для аналізу структури та змін у міжнародній торгівлі, давно вийшли за межі статичних схем, які давали лише фіксацію стану на певний момент без урахування динаміки подій. У сучасних дослідженнях дедалі частіше застосовуються підходи, які дозволяють не лише описувати поточні зв'язки між економічними показниками, а й відстежувати їх зміну в часі, враховуючи затримки у впливі одних процесів на інші, сезонні повторювані зміни, накопичувальні ефекти та внутрішню логіку формування

економічних трендів. У цьому контексті модель векторної авторегресії (VAR) дає змогу аналізувати взаємозв'язки між показниками зовнішньої торгівлі у вигляді послідовності взаємопов'язаних рівнянь, де кожна змінна залежить не лише від своїх попередніх значень, а й від попередніх значень усіх інших змінних у системі. Це дозволяє бачити, як, скажімо, зміна валютного курсу впливає на імпорт з певним часовим лагом, або як експорт реагує на зовнішні шоки - з урахуванням тимчасових затримок, які в реальній економіці трапляються досить часто [73, с. 3].

Окрім VAR, все частіше використовуються моделі панельних даних, у яких поєднується інформація за декілька країн або регіонів у часовому розрізі. Це відкриває можливість порівняння структурних змін між різними економіками за однакових зовнішніх умов або, навпаки, спостереження, як подібні економіки по-різному реагують на одні й ті самі глобальні виклики. Такі моделі ефективні для ідентифікації стабільних і змінних елементів у поведінці країн-торговельних партнерів. Застосування багатовимірної регресії дає змогу одночасно враховувати десятки чинників, що впливають на торговельний обсяг, і виявляти комбінації, які забезпечують найбільший вплив на зміни експортно-імпортних потоків. Це може бути поєднання індексу ділової активності, рівня інфляції в країнах-партнерах, цін на сировину, обсягів прямих іноземних інвестицій, індексів споживчої довіри чи темпів промислового виробництва. Оскільки міжнародна торгівля - це поле багатofакторної взаємодії, класичні методи тут поступаються місцем інструментам, здатним інтегрувати десятки змінних і враховувати їх взаємну залежність [11, с. 8].

Ще один підхід, який активно використовується, - факторний аналіз. Його суть полягає у виділенні прихованих чинників, які впливають на групу спостережуваних змінних. Наприклад, загальні коливання в обсягах зовнішньої торгівлі можуть бути пояснені через зміну глобальної ліквідності, геополітичну напруженість або доступність кредитних ресурсів, навіть якщо ці показники прямо не враховуються у статистичних даних. Факторний аналіз дозволяє виділити кілька незалежних трендів, які в сукупності визначають загальну

поведінку економічної системи. Це зручно тоді, коли на ринку одночасно діє багато слабо пов'язаних впливів, і потрібна структуризація інформації. Ще більш гнучкий інструмент - нейронні мережі, що застосовуються для прогнозування змін у торговельних потоках. Вони здатні виявляти нетривіальні закономірності, які не піддаються аналітичному опису звичайними формулами. Машинне навчання на великих масивах даних дозволяє знаходити залежності, що базуються не на припущеннях дослідника, а на фактичній структурі даних, що накопичились за тривалий період. Це може бути корисно у випадках складної взаємодії між валютними курсами, глобальними цінами на енергоносії, обсягами експортних квот, географією поставок та інформаційними сигналами з фондових ринків [40, с. 10].

У процесі нашого дослідження буде використано поєднання описових і кількісних методів, що дозволить охопити як структурну, так і динамічну складову міжнародної торгівлі. Основою виступатиме багат шаровий структурний аналіз за товарними групами, географічними напрямками та ступенем переробки продукції. Індексна методологія дозволить обчислити темпи зростання, зміни у структурі, рівень концентрації та диверсифікації, з урахуванням часових трендів. Географічна прив'язка дозволить дослідити торговельну орієнтацію, виявити потенційні точки ризику та можливості зміни пріоритетів. Вибіркова деталізація буде здійснюватися за допомогою коефіцієнтів концентрації, індексів зрушень та моделей прогнозування. Такий підхід забезпечить комплексність і системність дослідження, дозволяючи сформулювати обґрунтовані висновки щодо динаміки, структури, векторів трансформації та ефективності зовнішньоекономічної діяльності в умовах глобальної нестабільності.

Висновки до розділу 1

Світова торгівля формується як динамічне багатовимірне явище, що є невіддільною складовою глобальної господарської системи. Її економічна природа проявляється через інтенсивний перерозподіл ресурсів, стимулювання

трансферу технологій, активізацію інноваційного обміну та формування взаємозалежності між національними економіками. Вона забезпечує інтеграцію країн у міжнародні виробничі ланцюги, водночас впливаючи на структурні зрушення у виробництві, споживанні та інституційному середовищі.

Історична трансформація світової торгівлі відбувається через послідовні етапи, де лібералізація після Другої світової війни сприяла створенню багатосторонніх механізмів, формуванню глобальних ланцюгів доданої вартості, регіоналізації та ускладненню структури торгівлі. Пандемія COVID-19 позначилась як переломний етап, що актуалізував питання стійкості, логістичних вразливостей, необхідності диверсифікації джерел постачання та розвитку цифрової торгівлі. Відбувся перехід до нової моделі, де регіональні хаби, цифрові канали і адаптивні системи формують оновлену архітектуру глобального обміну.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СУЧАСНИХ ТЕНДЕНЦІЙ В СТРУКТУРІ ТА ДИНАМІЦІ СВІТОВОЇ ТОРГІВЛІ ТОВАРАМИ І ПОСЛУГАМИ

2.1. Оцінка динамічних змін у міжнародних торговельних відносинах

Оцінка динамічних змін у міжнародних торговельних відносинах вимагає врахування численних макроекономічних, інституційних та структурних чинників, що визначають обсяги, географію, структуру і стабільність обмінних потоків між країнами. У сучасному глобалізованому світі торгівля все менше функціонує як незалежна змінна, а дедалі частіше виступає як індикатор системних змін, що охоплюють фінансову, виробничу, соціальну та технологічну підсистеми глобального ринку. У посткризовий період, що настав після глобальної фінансової рецесії 2008–2009 років, темпи зростання світової торгівлі демонстрували нерівномірну, фрагментарну динаміку з чергуванням фаз помірною зростання та періодів стагнації, спричиненої структурними розривами в попиті та пропозиції, геополітичними конфліктами, змінами регуляторних політик і трансформацією виробничих моделей. Особливої уваги заслуговує період 2020–2022 років, коли пандемічні шоки стали тригером не тільки короткострокового падіння зовнішньоторговельної активності, а й глибшої трансформації логіки світових обмінів [6, с. 14].

Показники обсягів міжнародної торгівлі послугами є наочним індикатором динаміки глобальних змін. У 2020 році внаслідок пандемії COVID-19 світовий експорт послуг знизився на 17,7% у порівнянні з попереднім роком, що еквівалентно втраті понад 1,2 трлн доларів США. Згідно з даними ЮНКТАД, у 2021 році відбулося часткове відновлення – обсяг експорту послуг становив 6,1 трлн доларів, що дорівнює 6,3% світового ВВП і 21,4% загального обсягу міжнародної торгівлі. У 2022 році, за попередніми оцінками, обсяг експорту досяг 6,96 трлн доларів, а темп зростання склав 14,6% відносно попереднього року. Така динаміка демонструє V-подібну траєкторію з помітним зниженням у 2020 році та прискореним відновленням у 2021–2022 роках, що є типовим для постшокових періодів з високим ступенем

накопиченого відкладеного попиту. У регіональному розрізі найвищі темпи зростання спостерігалися в країнах Центральної та Південної Америки – 25,13% зростання експорту послуг у 2021 році, що пов'язано з відновленням туристичних і транспортних послуг. У країнах Азії та Океанії зростання становило 20,65%, у країнах Африки – 22,14%. Для країн з розвинутою економікою середній темп приросту становив 13,69%, що дещо нижче, ніж у країнах із середнім рівнем доходу, однак обсяги залишаються домінуючими в абсолютному вираженні [75, с. 6].

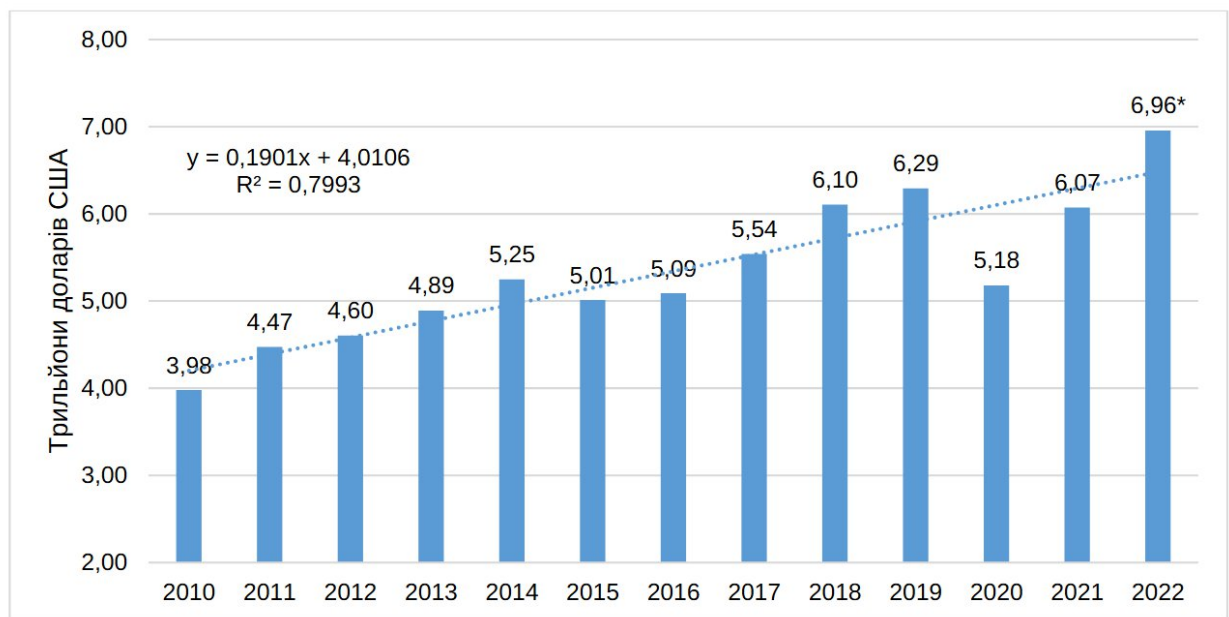

Рис. 2.1 Обсяги світового експорту послуг за період 2010–2022 рр., трлн дол. США

Структурний аналіз показує, що 73% світового експорту послуг припадає на країни з розвинутою економікою, тоді як лише 27% формуються в країнах із економіками, що розвиваються. У межах цієї сукупності найпотужнішими експортерами є США – 795 млрд доларів (13,1% глобального експорту послуг), Велика Британія, Німеччина, Ірландія та Франція. Водночас серед країн, що розвиваються, лідерами є Китай – 392 млрд доларів, Індія – 241 млрд, Сінгапур – 230 млрд та ОАЕ – 102 млрд доларів. У розрізі імпорту ситуація виглядає подібною – США, Німеччина, Ірландія, Франція та Велика Британія очолюють рейтинг імпортерів, тоді як серед країн, що розвиваються, перші місця займають Китай – 441 млрд, Сінгапур – 224 млрд, Індія – 196 млрд, ОАЕ – 76

млрд, Саудівська Аравія – 73 млрд. Загалом країни з розвинутою економікою акумулюють 72,8% експорту та 67% імпорту послуг, формуючи таким чином основне навантаження в міжнародному обміні послугами [21].

У структурному розрізі переважають бізнес-послуги, до яких відносяться фінансові, страхові, юридичні, управлінські, рекламні, інжинірингові послуги та послуги з обробки даних. Для країн із розвинутою економікою частка таких послуг у загальному експорті становить 51,37%, а для країн із середнім рівнем доходу – 35,78%. Інформаційні та телекомунікаційні послуги є другим за значущістю сегментом, який демонструє стійку тенденцію до зростання з 2019 року. Попит на хмарні технології, дистанційні сервіси, кібербезпеку, обробку великих даних та IT-інфраструктуру був ключовим фактором зростання цього сектору в умовах обмежень фізичної мобільності. Транспортні послуги й туристичний сектор, навпаки, зазнали найбільших втрат у 2020 році, проте транспорт уже у 2021 році продемонстрував зростання, а туристичний сектор ще не вийшов на докризові рівні – середньорічний темп скорочення становив 16% у період 2017–2021 років.

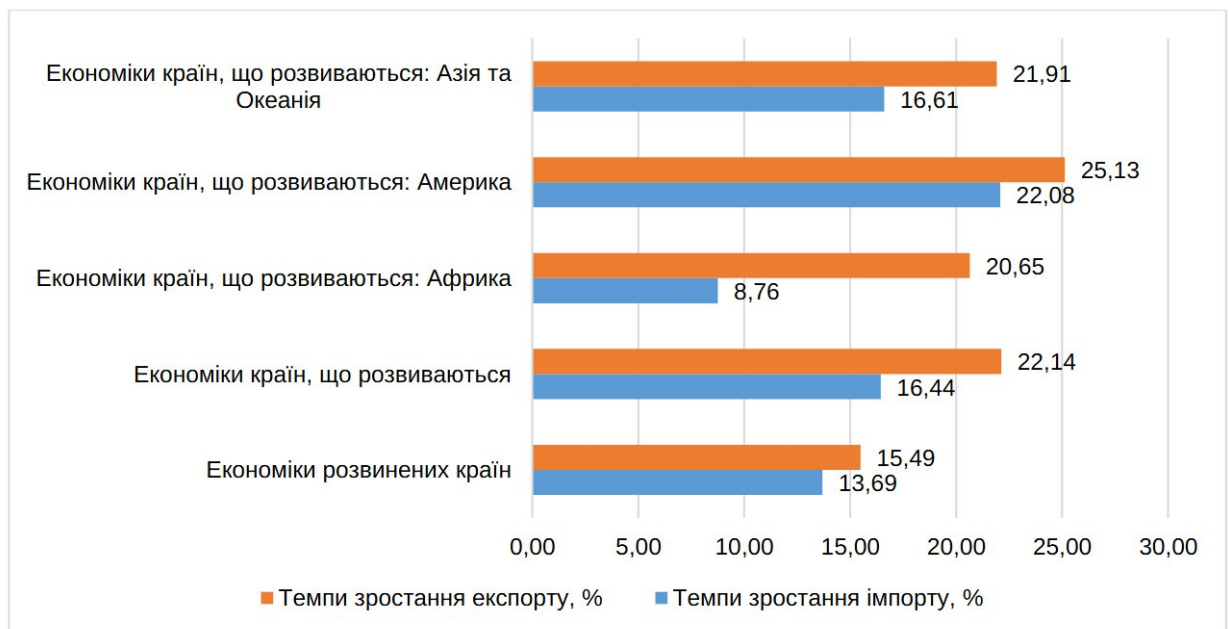

Рис. 2.2 Річні темпи приросту експорту послуг за групами країн, 2021 р

На прикладі України динаміка експорту та імпорту послуг свідчить про зростаючу інтеграцію в міжнародні обміни, особливо в сегменті комерційних

та ІТ-послуг. У період 2014–2021 років експорт послуг зріс на 25,56%, з 8,38 до 10,52 млрд доларів. Паралельно імпорт збільшився на вищі темпи – 32,9% лише за 2021 рік, досягнувши 4,96 млрд доларів, що свідчить про розширення потреб в іноземних послугах унаслідок цифровізації, модернізації виробництва та зміни споживчих уподобань. Найбільше зростання зафіксовано в секторі «Послуги у сфері телекомунікації, комп’ютерні та інформаційні послуги» – з 2,042 до 7,107 млрд доларів, що становить зростання на 247,96%. Частка цієї категорії в загальному експорті послуг перевищує 67,5%, що свідчить про гіперспеціалізацію економіки на ІТ-секторі [4, с. 7].

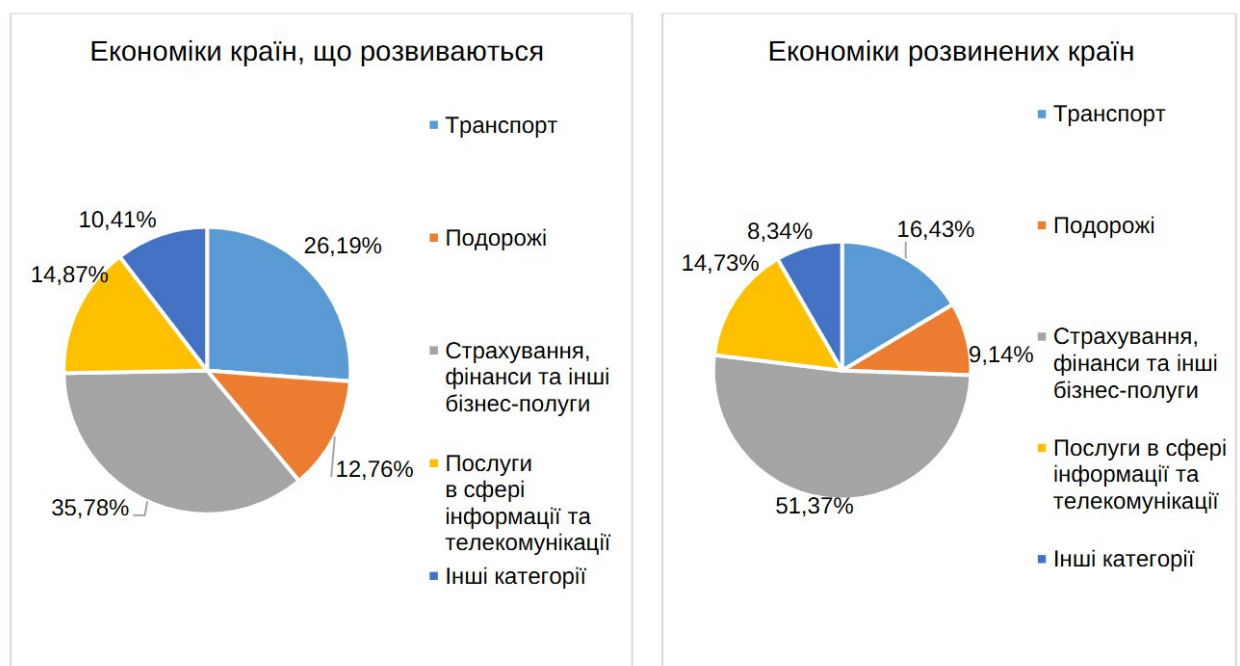

Рис. 2.3. Структура світового експорту послуг за групами країн в 2021 році

У географічному розрізі найбільшими споживачами українських послуг є Китай (11,74%), Швейцарія (7,09%), Велика Британія (4,41%), Польща (4,32%), Німеччина (4,19%) і Японія (4,18%). Сумарна частка цих країн перевищує 36%, що засвідчує концентрований характер зовнішньої орієнтації. Показово, що у 2021 році російська федерація ще отримувала 16,55% українського експорту послуг, однак порівняно з 2014 роком цей показник зменшився на 9,23 п.п., демонструючи довгостроковий тренд на переорієнтацію. Імпорт послуг до України у 2021 році мав подібну

концентрацію – на першому місці Польща (16,33%), далі – Китай (7,14%), рф (5,24%), Туреччина (5,18%), США (4,82%). Тобто загальна частка п'яти основних країн-імпортерів перевищує 38%, що також свідчить про концентрацію поставок. У динаміці з 2014 року географія змінилася – питома вага Польщі зросла на 4,66 п.п., а рф – зменшилася більш як на 5 п.п [45, с. 90].

У процесі еволюції міжнародної торгівлі дедалі чіткіше простежується тенденція перерозподілу глобальних торговельних потоків у напрямку зростання частки країн, що розвиваються, у структурі світового обміну. Якщо на початку XXI століття держави Глобальної Півночі акумулювали понад 75% світового експорту товарів і послуг, то вже у 2022 році частка країн із середнім і низьким рівнем доходу перевищила 43% у загальному обсязі товарообігу. При цьому на Азійсько-Тихоокеанський регіон, зокрема на Китай, Індію, В'єтнам, Індонезію, Малайзію, припадає понад 34% світового експорту товарів, що демонструє не лише кількісне зростання, а й якісні зрушення в спеціалізації. Китай з 2009 року є найбільшим експортером у світі: у 2022 році обсяги його експорту перевищили 3,59 трлн доларів США, що дорівнює 14,5% глобального експорту, тоді як США займали друге місце з показником 2,1 трлн доларів. Водночас країни Південно-Східної Азії нарощують обсяги експорту електроніки, машинобудівної продукції, програмного забезпечення, надаючи дедалі більше послуг у сфері інжинірингу, хмарних сервісів, кібербезпеки. Частка Індії у світовому експорті ІТ-послуг у 2022 році сягнула 9,8%, тоді як у 2005 році вона не перевищувала 2,4%. Така динаміка свідчить про посилення функціональної автономії нових центрів зростання та зміну глобальної конфігурації торговельного ландшафту.

У регіональному контексті відбувається перегрупування не лише за обсягами, а й за профілями спеціалізації. Більшість країн, що розвиваються, прагнуть уникнути залежності від сировинного експорту та реалізують стратегії структурної трансформації. Водночас нерівномірність доступу до інвестицій, технологій, логістичних можливостей і людського капіталу призводить до розриву у темпах модернізації різних галузей. Аграрний сектор продовжує

відігравати провідну функцію для багатьох країн Латинської Америки, Африки та Південної Азії. Зокрема, Бразилія, Аргентина, Таїланд, В'єтнам, Україна та Індія формують до 25% світового експорту сільськогосподарської продукції. У 2022 році Бразилія експортувала аграрної продукції на суму 159,1 млрд доларів США, що становить 8,4% глобального обсягу в цьому сегменті. При цьому ці країни мають порівняно низьку частку в експорті продукції з високою доданою вартістю – середній рівень частки високотехнологічної продукції в загальному експорті у країнах із низьким рівнем доходу становить лише 6,2%, тоді як у країнах ОЕСР – 32,9%. Цей розрив свідчить про значну асиметрію у структурі зовнішньоекономічної діяльності, яка визначає позицію держав у глобальних ланцюгах доданої вартості та обмежує здатність до самостійного генерування інновацій [74, с. 3].

Енергетичний сектор демонструє специфічну динаміку, зумовлену високим рівнем волатильності цін, геополітичними ризиками, обмеженістю ресурсної бази та переходом до «зеленої» енергетики. У 2022 році світовий експорт енергоресурсів (включаючи нафту, газ, вугілля та електроенергію) склав близько 2,8 трлн доларів, що становить 11,3% загального товарного експорту. Основними експортерами залишаються Саудівська Аравія, ОАЕ, РФ, США, Норвегія, Канада. При цьому країни, що розвиваються, такі як Нігерія, Венесуела, Алжир, Казахстан, займають значну частку у власному регіональному експорті, однак часто залежать від коливань цін і не мають розвиненої інфраструктури для обробки, транспортування, хеджування ризиків або інноваційної переробки. Енергетична трансформація, спричинена переходом на ВДЕ (відновлювані джерела енергії), створює нову матрицю конкуренції, де провідними постачальниками стають не лише виробники сировини, а й ті, хто контролює виробництво сонячних панелей, вітротурбін, акумуляторів, водневої інфраструктури. У цьому контексті Китай є глобальним лідером у виробництві фотоелементів – на його частку припадає понад 68% світового випуску сонячних батарей, тоді як США, Японія та Німеччина контролюють технологічну частину цього процесу [30, с. 6].

Таблиця 2.1

Порівняльна характеристика динаміки та структури міжнародної торгівлі за групами країн і секторами (2022 р.)

Країна / Група країн	Обсяг експорту послуг, млрд дол. США	Частка у світовому експорті послуг, %	Основні сектори експорту послуг	Частка високотехнологічного експорту у загальному, %	Частка аграрного експорту у загальному, %	Частка енергетичного експорту у загальному, %
США	795	13,1	Фінанси, страхування, ІТ, ліцензії	43,8	7,1	6,3
Китай	392	6,3	ІТ-послуги, логістика, виробничі послуги	34,5	8,9	9,7
Індія	241	3,9	Програмування, бек-офіс, техпідтримка	31,2	13,4	5,5
ЄС (27 країн)	1860	30,1	Бізнес-послуги, транспорт, інженерія	38,6	6,2	11,1
Країни Центральної і Південної Америки	378	6,1	Туризм, транспорт, агро, логістика	9,8	34,5	7,2
Україна	10,52	~0,17	Телеком, ІТ, технічне обслуговування	26,9	17,6	4,2
Країни Африки	91	1,4	Туризм, природні ресурси, енергетика	6,2	41,8	22,7

Високотехнологічна торгівля зосереджена у сегментах електроніки, фармацевтики, авіації, робототехніки, штучного інтелекту, інструментальної техніки. Світовий експорт високотехнологічної продукції у 2022 році становив понад 3,5 трлн доларів, що дорівнює близько 14,1% у загальній структурі

товарної торгівлі. Найбільшу частку у цьому напрямку утримують США (18,9%), Китай (17,3%), Німеччина (9,2%), Японія (6,8%), Південна Корея (5,4%). Регіональна концентрація цієї торгівлі є надзвичайно високою: 80% продукції експортується десятима країнами, тоді як решта держав беруть участь переважно у вигляді контрактного виробництва або постачання проміжних компонентів. Це формує нерівномірність у розподілі прибутків у глобальних ланцюгах вартості, коли країни, що володіють технологіями і брендами, акумулюють значну частину доданої вартості, тоді як інші виконують низькомаржинальні функції. Такий розрив має системне значення – він формує довготривалі обмеження для індустріалізації, обмежує вплив на глобальні ринки та позбавляє країн економічного суверенітету у технологічній сфері [42, с. 25].

Під впливом нових викликів міжнародна торгівля демонструє не лише зміну географії, але й трансформацію внутрішньої структури. Спостерігається посилення інтеграції цифрових технологій, що супроводжується експансією електронної комерції, дистанційного обслуговування, цифрових платформ, децентралізованих фінансових сервісів. Цифрова торгівля зростає щорічно на 12–15% і охоплює все більший спектр товарів і послуг. Обсяг міжнародної онлайн-торгівлі у 2022 році перевищив 5,2 трлн доларів США, а прогноз на 2025 рік передбачає подолання позначки в 7,8 трлн. У цьому контексті країни, які здатні інтегрувати цифрову інфраструктуру в зовнішньоекономічні процеси, формують нову конкурентну перевагу, що не обмежується природними ресурсами чи географічною близькістю до ринків збуту. Проте розрив у цифровій трансформації залишається відчутним – тоді як країни G7 інвестують понад 2,3% ВВП щороку у цифрову інфраструктуру, середній рівень у країнах з доходом нижче середнього становить лише 0,6%.

2.2. Сучасні зрушення у товарній та географічній структурі світової торгівлі (з урахуванням змін, спричинених пандемією)

Пандемія COVID-19 стала каталізатором масштабної структурної трансформації у світовій торгівлі, зумовивши суттєві зрушення як у товарній, так і в географічній структурі зовнішньоекономічних обмінів. Упродовж 2020–2022 років зафіксовано перерозподіл пріоритетів у глобальному попиті, що супроводжувався зміною логістичних маршрутів, зміщенням виробничих ланцюгів, коливанням цінових трендів і нарощуванням товарних резервів у чутливих секторах [64, с. 7].

Традиційна структура торгівлі, у якій домінували машинобудування, транспортне обладнання, продукція нафтопереробки та легка промисловість, почала поступово витіснятися товарами, пов'язаними з медичною безпекою, біофармацевтикою, цифровою інфраструктурою, комп'ютерною технікою, телекомунікаційним обладнанням, побутовою електронікою та засобами індивідуального захисту. За даними Світової організації торгівлі, вже у 2020 році експорт фармацевтичної продукції зріс на 16,4% порівняно з попереднім роком і сягнув 625 мільярдів доларів США. Основними експортерами у цьому сегменті залишаються Німеччина (19,5% від загального обсягу), США (17,1%), Швейцарія (14,6%), Бельгія (10,4%) і Франція (6,8%). У структурі світового експорту лікарських засобів 72,4% припадає на ці п'ять країн, що свідчить про високу географічну концентрацію та домінування інноваційно розвинених держав у постачанні критично необхідної продукції.

Сегмент цифрових технологій, насамперед комп'ютерна техніка, серверне обладнання, оптичні прилади, засоби зв'язку, показав рекордні темпи зростання. У 2021 році обсяги експорту електроніки зросли на 24,7% і досягли 3,9 трлн доларів. Найбільше зростання продемонстрував ринок напівпровідників, який збільшився на 26,2%, що пояснюється значним попитом з боку виробників автомобілів, медичних пристроїв, засобів автоматизації та смартфонів. Китай є лідером з експорту електроніки (36,2% глобального обсягу), за ним ідуть Південна Корея (15,7%), Тайвань (11,4%), США (9,1%) і Мексика (4,3%). Варто зазначити, що значна частина експорту з Китаю є контрактним збиранням з комплектуючих, імпортованих з інших країн, зокрема

з Тайваню та Японії. Такий виробничий ланцюг демонструє інтегрованість глобального виробництва і водночас підвищену вразливість до логістичних збоїв та політичних обмежень. У зв'язку з цим компанії поступово переходять до стратегій *nearshoring*, зменшуючи залежність від окремих регіонів та формуючи регіоналізовані ланцюги доданої вартості [2, с. 30].

Паралельно з ростом зазначених секторів, спостерігалось зниження обсягів поставок у традиційних галузях. Світова торгівля машинобудівною продукцією, яка ще у 2019 році становила понад 16% глобального експорту, у 2020 році скоротилась на 12,8%, а відновлення у 2021 році було лише частковим, з темпом зростання 6,4%. Основними причинами стали збої у постачанні металів, пластмас, електронних компонентів, нестача контейнерів, зростання транспортних витрат та зміна пріоритетів споживачів на користь товарів першої необхідності й засобів для віддаленої роботи. У структурі експорту Німеччини, яка є найбільшим експортером машинобудівної продукції, у 2020 році частка цього сегмента зменшилась із 17,9% до 15,2%, а відновлення до рівня 2019 року прогнозується лише у 2024 році. Подібна динаміка спостерігається і в Італії, Японії, Південній Кореї, де машини, обладнання та транспортні засоби втратили значну частину експортного потенціалу.

Особливу увагу привертає сектор легкої промисловості, який був значно дезорганізований унаслідок масових скасування замовлень, нестачі сировини, порушень виробничого циклу. За даними Міжнародної організації праці, у 2020 році експорт текстилю та одягу скоротився на 20,3%, а в країнах АСЕАН – на 27,1%. Найбільше постраждали Бангладеш, Камбоджа, Індія та Пакистан, де текстильна промисловість формує значну частку зайнятості. Незважаючи на поступове відновлення у 2021 році (темп зростання 7,6%), загальний обсяг торгівлі текстилем і одягом не повернувся до рівня 2019 року. Структурно цей сегмент зазнав змін – зросла частка захисного одягу, масок, одноразових халатів і медичного текстилю, тоді як сегмент модного одягу втратив ринкові позиції, зокрема через падіння купівельної спроможності внаслідок глобального зниження доходів домогосподарств [14, с. 4].

Таблиця 2.2

Зміни в товарній і географічній структурі світової торгівлі у 2019–2022 роках

Сектор / Показник	Обсяг експорт у 2019, млрд дол. США	Обсяг експорт у 2022, млрд дол. США	Темп зростання/падіння, %	Основні експортери (2022)	Частка у глобальному експорті, %
Фармацевтична продукція	537	625	+16,4	Німеччина, США, Швейцарія, Бельгія, Франція	5,7
Цифрові та телекомунікаційні технології	3 128	3 900	+24,7	Китай, Південна Корея, Тайвань, США, Мексика	14,2
Машинобудування	2 791	2 220	-20,4	Німеччина, Японія, Італія, Південна Корея, США	11,7
Легка промисловість (одяг, текстиль)	776	660	-15,0	Бангладеш, Індія, Камбоджа, Китай, Туреччина	2,4
Нафтопродукти	1 770	1 390	-21,5	Саудівська Аравія, США, РФ, Канада, Ірак	11,3
Географія: внутрішньоазійська торгівля	~2 480	~3 160	+27,4	Китай, Японія, Південна Корея, Індонезія, Сінгапур	56,8*
Географія: трансатлантична торгівля	~1 980	~1 730	-12,6	США, Німеччина, Франція, Велика Британія	18,1*

Сектор нафтогазової промисловості, попри стабілізацію цін на нафту у 2021–2022 роках, не повернувся до докризових рівнів за обсягами експорту.

Світовий експорт нафти у 2020 році скоротився на 35,1%, з 1,77 трлн доларів у 2019 році до 1,15 трлн доларів. У 2021 році експорт досяг 1,39 трлн, що становить лише 78,5% від рівня 2019 року. Основна причина – зменшення споживання палива у транспортному секторі через обмеження на пересування, скорочення авіаперельотів, зниження вантажопотоків, перехід частини споживачів на альтернативні джерела енергії. Водночас у географії постачання нафти зросла концентрація поставок із США, які за підсумками 2022 року експортували 3,7 млн барелів нафти на добу, що перевищує показник Саудівської Аравії (3,2 млн барелів на добу) та РФ (2,4 млн барелів). Така динаміка свідчить про зміну енергетичної геополітики і переорієнтацію споживачів на постачальників із більш прогнозованим політичним середовищем [66, с. 11].

Географічна структура світової торгівлі теж зазнала модифікацій. Унаслідок пандемії відбулося зниження трансатлантичного обміну і зростання внутрішньоазійської торгівлі. Частка торгівлі між країнами Азії (Intraregional trade in Asia) у загальному товарному експорті регіону зросла з 52,4% у 2019 році до 56,8% у 2022 році. У той самий час обсяг торгівлі між країнами ЄС і США скоротився на 8,3% у 2020 році, а відновлення було нерівномірним – із переважанням сектора цифрових послуг і фармацевтики. У структурі імпорту США зросла частка поставок з В'єтнаму (на 21,6%), Мексики (на 13,2%) і Таїланду (на 10,9%), що свідчить про початок переорієнтації частини потоків з Китаю, частка якого зменшилася з 18,1% до 15,4% у структурі американського імпорту. У ЄС аналогічні зміни стосуються зростання обсягів імпорту з Польщі, Чехії, Словаччини, Угорщини, де розміщено частину виробничих потужностей європейських ТНК.

Пандемія COVID-19 стала поворотною точкою в еволюції світової торгівлі, продемонструвавши вразливість складної, просторово децентралізованої системи глобальних економічних взаємозв'язків до зовнішніх шоків. Одним із найпомітніших наслідків стала поява нових регіональних диспропорцій, які виникли як через фізичні логістичні

обмеження, так і внаслідок загострення геополітичної напруги. У 2020–2022 роках спостерігалось не лише скорочення загального обсягу торгівлі, а й зміщення потоків, зміна напрямів, а також часткова ізоляція окремих країн і регіонів. Зокрема, за даними Світового банку, у 2020 році кількість відкритих логістичних маршрутів морських контейнерних перевезень зменшилась на 13%, у 2021 році - на 5,7% відносно докризового рівня. Значна частина контейнерів затримувалась у портах Східної Азії (Шанхай, Нінбо, Шеньчжень), де середній час обробки вантажів зріс на 48% - із 3,2 до 4,7 діб. Таке зниження оборотності супроводжувалося зростанням вартості контейнерних перевезень: середня ціна транспортування 40-футового контейнера з Китаю до Європи зросла з 1 400 доларів США у грудні 2019 року до 10 800 доларів у вересні 2021 року, тобто більш ніж у 7,7 раза [16, с. 115].

Усе це створило додаткові бар'єри для торговельної активності малих і середніх експортерів, а також посилило залежність глобальної логістики від обмеженого кола інфраструктурних вузлів. Регіональна ізоляція була особливо вираженою в країнах із слабо розвиненою інфраструктурою та високою логістичною вартістю одиниці продукції. У регіонах Центральної Африки, частини Південної Азії, Карибського басейну зафіксовано зниження обсягів експорту більш як на 28% у 2020 році та лише часткове відновлення у 2021-му - до 82% рівня 2019 року. Торговельна ізоляція окремих економік, таких як Іран, Венесуела, М'янма, відбулася також на тлі санкційних обмежень і політичних конфліктів, що ускладнило доступ до технологій, фінансових потоків, логістичної підтримки та міжнародного страхування. У структурі світової торгівлі зросла вага внутрішньорегіональних зв'язків, зокрема в межах АСЕАН, NAFTA та Європейського Союзу. Інтравалютна торгівля між країнами ЄС у 2022 році зросла на 18,6% у порівнянні з 2020 роком, тоді як обсяг експортно-імпортних операцій між ЄС і Китаєм за той самий період зріс лише на 4,3%, що демонструє тенденцію до скорочення екзогенних залежностей та формування нової гео економічної конфігурації на основі політичної сумісності, а не лише економічної ефективності [8, с. 27].

Стратегічною відповіддю на порушення глобальних ланцюгів поставок стало перенесення частини виробництв ближче до споживчих ринків. Механізми *reshoring*, *nearshoring* і *friendshoring* - тобто повернення виробничих потужностей у межі національної юрисдикції або їхнє переміщення до країн-союзників - стали інституалізованими напрямками промислової політики в низці країн. У 2021–2022 роках США інвестували понад 92 млрд доларів у програми з локалізації виробництва мікрочипів, медичних товарів, акумуляторів для електромобілів. У межах програми CHIPS and Science Act передбачається будівництво 35 нових заводів із виробництва напівпровідників на території США до 2030 року. Аналогічні тенденції спостерігаються в ЄС, де інвестиції в проєкти з локалізації виробництва ІТ-компонентів та медичних засобів перевищили 70 млрд євро у 2022 році. У Мексиці кількість нових виробничих об'єктів, відкритих компаніями з США, зросла на 42%, зокрема в штатах Нуево-Леон, Коауїла та Баха-Каліфорнія. Це дозволяє скоротити логістичні ланцюги, знизити ризики валютних коливань, адаптувати виробництво до змін у політико-економічному середовищі. У межах ЄС зростає значення країн Центрально-Східної Європи (Польща, Чехія, Угорщина), де розміщуються нові виробництва з обробки мінералів, складання електроніки, виготовлення акумуляторів.

Середній час доставки продукції з Китаю до Німеччини у 2021 році становив 45 днів, з яких 29 припадало на очікування на обробку в портах та митні процедури. Після перенесення частини виробництва в межі Європи цей час скоротився до 9 днів, у тому числі 3 дні на транспорт. Це дає змогу зменшити запаси в обороті, оперативніше реагувати на зміну попиту та знизити транзакційні витрати. Водночас логістичні витрати в структурі ціни продукції скоротилися на 13,5%, а валютні ризики - на 21%. Окрім економічних переваг, локалізація формує нову якість трудової зайнятості: попит на кваліфіковану працю, розвиток прикладних досліджень, зростання внутрішнього мультиплікатора інвестицій. У регіонах розміщення нових виробництв

відзначається зростання ВРП на 3–6% річних протягом перших двох років після відкриття [61, с. 12].

Водночас не всі країни змогли адаптуватися до змін логістичних ланцюгів. Економіки, що мають вузьку експортну спеціалізацію або обмежений доступ до інвестицій, залишаються в уразливому становищі. За даними UNCTAD, у 2021 році 38 країн світу, переважно африканські та острівні економіки, мали зниження індексу логістичної ефективності понад 15 пунктів відносно рівня 2019 року. Це означає втрату конкурентних позицій, зниження довіри з боку партнерів, зменшення обсягу замовлень і зростання вартості фінансування експортних операцій. У середньому вартість страхування поставок з регіонів із низьким індексом стабільності логістики зросла на 18,3%, а терміни доставки - на 21%. Такі зміни впливають не лише на поточні показники, а й на довгострокову привабливість економік для розміщення контрактного виробництва або інвестування в інфраструктуру [10, с. 5].

У структурі торгівлі географічні зрушення відображають також зміну акцентів з трансконтинентальних моделей на внутрішньорегіональні, з більш глибокою координацією митної політики, технічного регулювання, стандартів походження товарів. Інтеграційні об'єднання нового типу - зокрема RCEP (Регіональне всеохопне економічне партнерство), AfCFTA (Африканська континентальна зона вільної торгівлі) - створюють підґрунтя для диверсифікації потоків, зменшення транспортних витрат і підвищення адаптивності торговельної інфраструктури. У межах RCEP країни-члени вже демонструють зростання внутрішньооб'єднаного товарообігу на 12,4% у 2022 році, тоді як зовнішній експорт збільшився лише на 3,9%. Така динаміка свідчить про стратегічну переорієнтацію на внутрішній попит і підвищення ролі регіонального виробничого комплексу.

2.3. Вплив цифровізації, інновацій та логістичних трансформацій на міжнародний ринок товарів і послуг

Цифровізація стала одним із системотвірних чинників трансформації міжнародного ринку товарів і послуг, радикально змінюючи способи організації виробництва, дистрибуції, укладання контрактів, митного супроводу, маркетингу та сервісного обслуговування. Інтеграція цифрових технологій у зовнішньоекономічну діяльність призвела до формування нових каналів торгівлі, у яких транзакції відбуваються без фізичної присутності, а взаємодія сторін базується на принципах автоматизації, прозорості, гнучкості та масштабованості [27, с. 10].

За даними UNCTAD, у 2022 році глобальний обсяг електронної комерції перевищив 5,9 трлн доларів США, з яких 4,3 трлн припадало на сектор B2C (бізнес–споживач) і 1,6 трлн – на сектор B2B (бізнес–бізнес). Частка електронної комерції в загальному обсязі роздрібного товарообігу зросла з 13,6% у 2019 році до 21,4% у 2022-му, демонструючи зростання на 57,35% за три роки. Найбільші частки ринку сконцентровані в Китаї (38,5%), США (20,2%), Великій Британії (6,4%), Японії (4,9%) і Південній Кореї (3,7%). При цьому в Китаї електронна комерція досягла 14,3 трлн юанів у 2022 році, що становить понад 28% роздрібного обігу, тоді як в країнах ЄС середнє значення коливається в межах 13,8%. Ці цифри свідчать про те, що цифрові платформи перетворилися з допоміжного інструменту на повноцінну інфраструктуру зовнішньої торгівлі, в якій відбувається укладання угод, управління логістикою, аналітика споживчих уподобань і адаптація виробництва під індивідуальний попит.

Електронна комерція істотно змінила просторову структуру зовнішньоекономічної взаємодії, зменшуючи значення фізичної відстані між виробником і споживачем. Завдяки розвитку логістичних сервісів «останньої милі», алгоритмів маршрутизації, цифрових платформ відстеження вантажів і автоматизованих складів, підприємства отримали змогу здійснювати прямі поставки у понад 120 країн без залучення регіональних дистриб'юторів. Така зміна торкнулася не лише сектору споживчих товарів, а й B2B-сегмента, де електронні тендерні майданчики, онлайн-платформи агрегаторів і хмарні

системи управління поставками стали основою для укладання експортно-імпортних контрактів. У 2022 році понад 67% компаній, залучених до міжнародної торгівлі, використовували електронні платформи для первинної комунікації з контрагентами, а понад 43% – для здійснення оплати та супроводу угоди. Це скоротило час укладання контрактів на 31%, витрати на залучення партнерів – на 17%, а кількість транзакцій за одиницю часу – зросла на 24%, що дозволяє говорити про формування нового стандарту ефективності в зовнішній торгівлі [36, с. 18].

Системне значення набули інноваційні сервіси, пов'язані з фінансовими технологіями, хмарною аналітикою, машинним навчанням і використанням великих даних (Big Data). Фінтех-рішення забезпечують прозорість, швидкість і безпечність фінансових операцій, знижуючи залежність від традиційних банківських посередників. У 2022 році обсяг транскордонних платежів через фінтех-платформи становив понад 418 млрд доларів, а частка таких операцій в загальному обсязі міжнародних розрахунків зросла з 4,6% у 2017 році до 12,9% у 2022-му. Найбільшу частку мають азійські країни (44%), Європа (31%) та США (18%). Використання блокчейн-рішень у зовнішньоторговельному документообігу (зокрема, у системах електронного акредитиву, цифрового інвойсу, смарт-контрактів) дозволяє забезпечити юридичну захищеність і неможливість підробки документів, що підвищує довіру між учасниками ринку і зменшує кількість арбітражних спорів. У 2021 році понад 9% зовнішньоторговельних угод у секторі електроніки та медичного обладнання супроводжувалися цифровими платіжними документами, а в 2022 році цей показник зріс до 13,5%.

Застосування Big Data в експортно-імпортній аналітиці дозволяє в режимі реального часу відстежувати зміни попиту, тренди поведінки покупців, ефективність рекламних кампаній, витрати на логістику та параметри конкуренції. Компанії, які інтегрували машинне навчання для прогнозування попиту, знизили обсяги нереалізованої продукції на 18–22%, а рівень обігових запасів зменшився на 11–14%, що дало змогу вивільнити частину обігового

капіталу для реінвестування. Хмарні сервіси забезпечили доступ до цифрових інструментів навіть для підприємств малого й середнього бізнесу: за оцінками OECD, у 2022 році 68% МСП використовували хмарні рішення для управління зовнішньоекономічною діяльністю. Це дозволило зменшити витрати на ІТ-інфраструктуру на 27%, а час підключення до нових каналів збуту – на 42%. Цифрові сервіси стали інструментом масштабування та адаптації до нестабільного середовища [37, с. 5].

У логістиці цифровізація реалізувалась через впровадження автоматизованих систем управління ланцюгами поставок (SCM), логістичних платформ, електронного документообігу, GPS-моніторингу, хмарних CRM-систем. За даними World Bank Logistics Index, країни з високим рівнем цифрової логістичної зрілості мали у 2022 році середній час доставки товару на 37% нижчий, ніж країни без цифрових рішень. Інтеграція штучного інтелекту у планування маршрутів і складання логістичних сценаріїв дала змогу зменшити час простою транспорту на 22%, а витрати на паливо – на 11,7%. У країнах, що є логістичними хабами (Нідерланди, Сінгапур, Південна Корея), цифрові логістичні системи забезпечили обробку вантажів на 33% швидше, ніж середньосвітовий показник. У сфері митного супроводу цифровізація призвела до появи механізмів електронного декларування, попередньої оцінки вартості, автоматичного ризик-менеджменту. У 2022 році у країнах ЄС понад 92% митних процедур відбувалося в електронному форматі, що дозволило зменшити час митного оформлення на 58%, а кількість випадків затримки через людський чинник – на 64%.

Цифрові інновації також спричинили появу нових моделей торгівлі - платформи електронного інвойсингу, інтелектуального контракування, оновлені формати маркетплейсів, які поєднують функції торгівлі, логістики, аналітики, фінансування та страхування. Впровадження наскрізної цифрової екосистеми дозволяє бізнесу одночасно працювати на кількох ринках, здійснюючи постачання за єдиною структурою обслуговування клієнтів. Платформи на зразок Alibaba, Amazon Global, JD Worldwide інтегрували не

лише функції продажу, а й управління поверненням, підтримку багатомовного супроводу, автоматизовані call-центри, юридичний супровід експортних угод. У 2022 році кількість компаній, що зареєстровані на міжнародних маркетплейсах, зросла на 18%, а обсяг експорту, здійсненого через ці платформи, становив понад 840 млрд доларів США. Це створює умови для зниження бар'єрів входу для МСП і підвищення конкурентоспроможності навіть у разі відсутності власних логістичних потужностей чи офісів за кордоном [32, с. 32].

Інтеграція цифрових рішень у міжнародну торгівлю також викликала зростання вимог до кібербезпеки, захисту персональних даних, стабільності цифрової інфраструктури. Понад 32% компаній, що здійснюють експортно-імпорتنу діяльність в цифровому форматі, у 2021–2022 роках стикались із кіберінцидентами, пов'язаними з витоком комерційної інформації, блокуванням транзакцій або порушенням каналів зв'язку. Це спричинило зростання інвестицій у захист цифрових середовищ – на 19,4% у 2022 році порівняно з попереднім роком. Зокрема, у структурі витрат компаній на забезпечення безпеки зовнішньоторговельної діяльності витрати на цифрову безпеку перевищили витрати на страхування товару, що раніше вважалося головним інструментом захисту ризиків.

Поглиблення цифрової трансформації у міжнародній торгівлі супроводжується інтеграцією стандартів електронного документообігу, автоматизованого митного оформлення та електронної ідентифікації товарів. Упродовж останніх п'яти років спостерігається систематична гармонізація митних процедур у цифровому середовищі, що передбачає уніфікацію форматів обміну даними, перехід до безпаперових технологій, впровадження електронних сертифікатів походження, онлайн-ліцензування, електронного контролю відповідності та ризик-орієнтованого сканування вантажів. За даними WCO (Всесвітньої митної організації), у 2022 році понад 91 країна повністю перейшла на формат електронної подачі декларацій, а понад 80% торговельних документів у рамках глобальних митних процедур обробляються

цифровими каналами. У Європейському Союзі рівень електронізації митних процедур становить 98%, у Японії - 93%, у Канаді - 89%. В Азійсько-Тихоокеанському регіоні показник сягає 76%, а в Латинській Америці - 61%. У країнах Африки та Близького Сходу показник ще нижчий - близько 38%, що вказує на наявність цифрового розриву, який потребує інституційної підтримки [22, с. 8].

Інтеграція цифрових стандартів дозволила суттєво скоротити середній час митного оформлення: у країнах із високим рівнем цифрової зрілості він становить від 8 до 24 годин, тоді як у країнах із традиційними паперовими процедурами - від 3 до 7 діб. У 2021 році країни-члени ОЕСР, що запровадили систему «єдиного вікна» (Single Window), зафіксували зниження транзакційних витрат на 14,3% і скорочення часу на проходження митниці на 48%. Наприклад, у Південній Кореї повна автоматизація митного оформлення у системі UNI-PASS забезпечила обробку понад 200 мільйонів транзакцій на рік без участі людини. У Сінгапурі система TradeNet дозволяє подавати весь пакет документів в одному цифровому форматі, що забезпечує митне очищення вантажу за 15–30 хвилин. Такі приклади свідчать про те, що цифровізація не лише спрощує процедури, а й формує нову якість взаємодії між бізнесом, державою та міжнародними інституціями. Для країн, що інтегруються у глобальні ланцюги постачання, це відкриває можливості для зменшення витрат, підвищення прозорості, скорочення кількості арбітражних спорів і оптимізації ресурсів [70, с. 6].

У межах гармонізації стандартів особливого значення набуває уніфікація класифікаторів товарів, застосування електронних форматів сертифікації, верифікація походження товару через блокчейн-протоколи, а також застосування електронних штампів перевірки справжності. Системи таких типів уже функціонують у ЄС (EU Cert), Японії (JAPAN e-CO), Китаї (CCPI CO). У 2022 році понад 58% сертифікатів походження для міжнародної торгівлі оформлювались у цифровому форматі, а у 2023 році прогнозується перевищення порогу 65%. Також активно впроваджується концепція Trusted

Trader - концепція надійного торговельного партнера, що передбачає спрощення процедур для компаній, які відповідають стандартам прозорості, антикорупційної політики, екологічної відповідальності та кібербезпеки. Це забезпечує диференціацію процедур на основі цифрової довіри та мінімізує витрати на перевірки [20, с. 32].

Паралельно із гармонізацією митного середовища відбувається перегляд логістичних стратегій. Після серії глобальних потрясінь - зокрема пандемії COVID-19, блокади Суецького каналу, війни в Україні, санкційних конфліктів - глобальні ланцюги постачання втратили статус стабільної системи з лінійною логікою ієрархічного розміщення виробництва. У сучасних умовах відбувається переорієнтація на так звані *resilient supply chains* - мережі постачання, що здатні адаптуватися до змін, відновлюватися після збоїв і забезпечувати безперервність обміну без суттєвих втрат. Понад 73% міжнародних компаній у 2022 році заявили про перегляд своєї логістичної моделі, а 61% - про перенесення частини виробництва або складів ближче до ринків споживання. Наприклад, у межах політики *nearshoring* американські компанії активізували інвестиції в Мексику, де впродовж 2022 року було створено понад 145 нових виробничих майданчиків, зростання на 38% порівняно з 2020 роком. У межах ЄС країни Центральної Європи (Польща, Чехія, Угорщина) стали платформами для переорієнтації виробництв із Китаю та Індії. Польща у 2022 році залучила понад 14,6 млрд євро у проекти контрактного виробництва, що становить зростання на 42% порівняно з 2019 роком [53, с. 3].

Скорочення середнього плеча поставок є ключовим параметром сучасної логістики. У 2020 році середня географічна відстань між виробником і споживачем становила 4 780 км, у 2022 році - 3 590 км. Це зменшення на 25% обумовлено зростанням витрат на транспортування (на 312% за два роки), зниженням контейнерної доступності, коливанням валютних курсів та зміною вимог до часового циклу обслуговування клієнтів. У структурі логістичних витрат компаній 2022 року найбільші частки припадали на страхування (19%),

транспорт (33%), складське обслуговування (24%), митно-брокерські послуги (9%) та аналітичне супроводження ланцюгів постачання (15%). У таких умовах компанії змінюють підходи до управління ризиками - замість «єдиного джерела» (single sourcing) все частіше застосовується multi-sourcing, що передбачає наявність кількох постачальників в різних регіонах для кожної одиниці продукції. Це забезпечує гнучкість у випадку збоїв та зменшує залежність від окремих ринків [46, с. 4].

Логістичні компанії масово інвестують у цифрові рішення для відстеження вантажів, прогнозування збоїв, маршрутизації та автоматизації складів. За даними McKinsey, у 2022 році компанії з повністю цифровізованою логістикою мали на 42% швидше відновлення після збоїв і втрачали на 63% менше обсягів унаслідок логістичних збоїв, порівняно з компаніями з традиційною структурою. Водночас розвивається концепція логістики як сервісу (Logistics-as-a-Service), у якій компанія отримує повний логістичний супровід в онлайн-режимі - від замовлення пакування до інтеграції з митними структурами та отримання валідаційної документації. У глобальному масштабі сформувалися спеціалізовані цифрові хаби - зокрема Сінгапур, Дубай, Роттердам, Гамбург - де реалізуються пілотні рішення з повної автоматизації мультимодальних перевезень. У цих портах середній час обробки вантажів скоротився до 5–9 годин, що на 56% швидше за середньосвітовий показник. У Сінгапурі впроваджено систему Predictive Port Analytics, що дозволяє на основі машинного навчання прогнозувати затримки вантажів і автоматично перепланувати маршрути, що дало змогу зменшити кількість відхилень від графіка на 22% [56, с. 7].

Таким чином, вплив цифровізації, інновацій та логістичних трансформацій на міжнародний ринок товарів і послуг проявляється не лише в технологічному, а й у просторовому, управлінському, регуляторному вимірі. Гармонізація стандартів і перехід до цифрових форматів митного супроводу створюють нову інституційну архітектуру торгівлі, де прискорення, передбачуваність і прозорість стають базовими вимогами. Водночас ревізія

логістичних стратегій, орієнтація на стійкість, адаптивність і децентралізацію постачань створює фундамент для нової конфігурації глобального обміну, де перемогу здобувають ті, хто швидше інтегрує цифрову логіку в економічну поведінку. У подальшому дослідженні ці блоки аналізу забезпечать формування моделей цифрової ефективності та індикаторів інституційної готовності до участі в оновленій системі світової торгівлі.

Висновки до розділу 2

У межах проведеного аналізу встановлено, що міжнародні торговельні відносини у посткризовий період характеризуються відновленням обсягів експорту та імпорту послуг із темпами зростання, що перевищують 14,6% щорічно, а також посиленням позицій країн з економіками, що розвиваються. У товарній структурі зафіксовано зростання частки фармацевтики, ІТ-обладнання та цифрових товарів, одночасно із скороченням експортних поставок у машинобудуванні, легкій промисловості й нафтосекторі. Географічно змістились акценти з трансконтинентальної на регіоналізовану торгівлю з укороченими ланцюгами поставок. Цифровізація спричинила перехід до електронного документообігу, автоматизацію митних процедур і розвиток електронної комерції, обсяг якої перевищив 5,9 трлн доларів.

РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМАТИКА ВПЛИВУ ВІЙНИ В УКРАЇНІ НА СВІТОВУ ТОРГІВЛЮ

3.1. Поточні тенденції змін у структурі та динаміці міжнародної торгівлі внаслідок повномасштабної війни

Повномасштабна війна, розв'язана російською федерацією проти України у 2022 році, стала каталізатором масштабного деструктивного впливу на глобальні економічні процеси, викликавши системні збої у структурі й динаміці міжнародної торгівлі. З перших місяців збройної агресії було зафіксовано комплексне порушення функціонування логістичних мереж, переривання транспортних коридорів, блокування портів, зростання вартості морських і залізничних перевезень, а також суттєве підвищення рівня ризику в торгівлі енергоносіями, продовольством, металами та хімічною продукцією. За даними Світової організації торгівлі, у 2022 році середнє зростання транспортних витрат на контейнерні перевезення між Європою та Азією становило 68%, а вартість перевезення 40-футового контейнера з портів Туреччини до Нідерландів зросла на 93% порівняно з рівнем 2021 року. Закриття портів Чорного моря для цивільного судноплавства на початковому етапі війни призвело до скорочення експорту українського зерна більш як на 46%, а обсяг перевезень залізницею був обмежений технічними параметрами пропускної здатності. Це спровокувало глобальний дефіцит агропродовольчих ресурсів на ринках Близького Сходу, Північної Африки та Південної Азії, де понад 35 країн імпортували від 20% до 60% зернових виключно з України та росії [62, с. 50].

На енергетичних ринках ситуація характеризувалась різким стрибком котирувань на природний газ, нафту й вугілля. У червні 2022 року спотова ціна на природний газ на хабі TTF (Нідерланди) перевищила позначку 3300 доларів США за тисячу кубометрів, що було в 14 разів вище середнього рівня 2020 року. Brent crude oil у березні 2022 року тимчасово перевищив 139 доларів за барель, що викликало ефект ланцюгового подорожчання в ланцюгах поставок хімічної продукції, транспорту, виробництва мінеральних добрив, цементу, сталі.

Рис. 3.1 Вплив війни на транспортні витрати та експорт зерна

Таке зростання енергоносіїв спричинило підвищення загального індексу цін на продукцію переробної промисловості на 27,8% у країнах G20 і на 32,4% у країнах із середнім рівнем доходу. Водночас держави ЄС почали прискорену диверсифікацію джерел енергопостачання. Постачання зрідженого природного газу (LNG) із США до Європи зросло впродовж 2022 року на 154%, а обсяги поставок нафти з Норвегії та Нігерії збільшились на 34% і 41% відповідно. Ці процеси трансформували глобальну енергетичну географію, змістивши обсяги російського експорту на ринки Китаю, Індії та Туреччини, водночас спровокувавши логістичне перевантаження нових напрямків і збільшення кількості так званого «тіньового флоту» для обходу санкцій [76, с. 3].

Рис. 3.2 Основні події на світових енергетичних ринках у 2022 році

Санкційна політика проти росії, яка є однією з десяти найбільших економік світу за обсягом експорту, охопила понад 13 000 обмежувальних заходів станом на кінець 2023 року. Це призвело до скорочення обсягів російського експорту до ЄС на 61% у 2022 році, а імпорту - на 47%, що стало найглибшим падінням двосторонньої торгівлі з часів розпаду СРСР. Повне ембарго на поставки вугілля, обмеження на експорт нафти, відключення частини банків від системи SWIFT, обмеження доступу до страхування та логістичних сервісів спричинили зниження валютних надходжень у валютному секторі росії більш як на 36%. У відповідь уряд рф переорієнтував експортну політику на країни, що не приєдналися до санкцій, однак нові маршрути є значно дорожчими, менш технологічно інтегрованими, потребують значної субсидизації та втрачають конкурентні переваги. Санкції також поширились на низку підприємств білорусі, Ірану, Сирії, що створило нову карту ізоляції у системі міжнародної торгівлі.

Наслідки конфлікту поширились і на третє коло країн, які не є безпосередніми учасниками, однак інтегровані в логістичні, фінансові чи виробничі ланцюги з державами, що опинилися під санкціями. Зокрема, у Казахстані, Узбекистані, Вірменії, Сербії зафіксовано зростання реекспорту до РФ на 68%, 72%, 89% і 53% відповідно, що свідчить про спроби обходу обмежень через формально нейтральні юрисдикції. Такі країни стали об'єктами посиленого контролю з боку митних і фінансових регуляторів, а також потрапили до списку підвищеного ризику у системах комплаєнсу глобальних корпорацій. Водночас в умовах ротації ринків спостерігається перегляд довгострокових контрактів, формування нових логістичних маршрутів через Індійський океан, Кавказ, Чорноморський регіон, використання мультитабових платформ на зразок портів Мерсін, Батумі, Варна, де зростання обсягів вантажообігу сягнуло від 36% до 59% у 2022 році [18, с. 7].

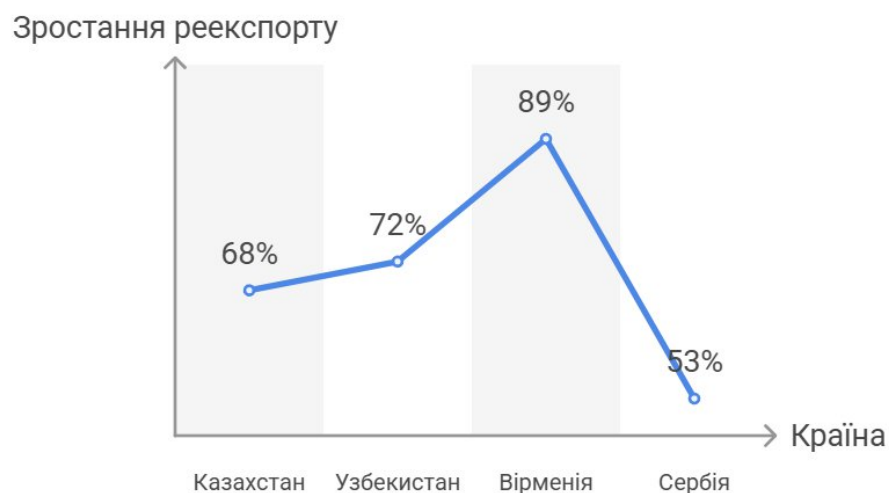

Рис. 3.3 Зростання реекспорту на росію через нейтральні юрисдикції

З точки зору торгівлі послугами війна в Україні спричинила зниження показників у секторах туризму, страхування, транскордонного фінансового обслуговування. У 2022 році обсяг туристичних послуг у Європі скоротився на 18%, а кількість авіарейсів через повітряний простір Східної Європи зменшилась на 31%. Перестраховання вантажів, які перетинають регіони з підвищеним геополітичним ризиком, подорожчало на 74%, що зробило

невигідними перевезення традиційними маршрутами. Ринки страхування почали переглядати портфелі ризиків, а транскордонні платежі у валюті росії і білорусі втратили ліквідність у глобальних системах. Стало неможливим повноцінне використання інструментів валютного хеджування для угод з цими країнами, а понад 400 компаній повністю вийшли з російського ринку, що створило вікно для перерозподілу частки між альтернативними постачальниками. У сфері інтелектуальних послуг - зокрема ІТ, фінтеху, хмарної аналітики - спостерігається активне виведення виробничих потужностей із росії та республіки білорусь: понад 1 800 компаній релокували персонал до Польщі, Литви, України, Чехії та Румунії, що сприяло зростанню експорту цифрових послуг з країн Центрально-Східної Європи на 19–27%.

За даними Світової організації торгівлі, обсяги зовнішньої торгівлі України скоротилися у 2022 році на 35,6% у порівнянні з 2021 роком, тоді як росія зазнала падіння експорту на 28,3% за підсумками 2023 року через обмеження доступу до розвинених ринків, санкції та логістичні бар'єри. При цьому структура експорту України зазнала значного спотворення: зернові культури скоротилися на 46%, чорні метали - на 58%, мінеральні добрива - на 72%, а нафтопродукти майже повністю втратили експортну здатність через руйнування інфраструктури. Порти Чорного моря, через які до війни проходило понад 65% українського експорту, залишались або блокованими, або функціонували в обмеженому режимі, а перевантаження альтернативних маршрутів через Дунай, Західний кордон і логістичні хаби Польщі призвело до зростання витрат у середньому на 45–80% на одиницю продукції [39, с. 11].

Російська економіка, попри короткострокову стабілізацію валютного ринку через валютні обмеження, зазнала глибоких структурних деформацій, що проявились у зменшенні географії торгівлі, зниженні валютної ліквідності, втраті доступу до західних технологій, логістики, страхування та валютного хеджування. Із 2022 року понад 45 країн запровадили прямі або непрямі обмеження на торгівлю з росією, що призвело до втрати близько 60% традиційного експортного ринку нафти, вугілля, сталі, добрив і хімічної

сировини. У відповідь уряд РФ почав реалізовувати політику переорієнтації на так звані «дружні країни», насамперед Китай, Індію, Іран, ОАЕ, Туреччину, однак ця торгівля здійснюється на менш вигідних умовах, із великими знижками, відтермінуванням платежів і часто без доступу до глобального страхування або судноплавства.

За оцінками Bloomberg, знижка на російську нафту сорту Urals у 2023 році становила до 35% у порівнянні з Brent, а витрати на логістику зросли на понад 100%, зокрема через необхідність використання тіньового флоту. У металургійному секторі обсяг експорту чорних металів із росії скоротився на 42%, а у сегменті алюмінію - на 31%, що спричинило дефіцит у деяких секторах країн Азії, але не компенсувалося за рахунок нових контрактів. Одночасно російський імпорт високотехнологічного обладнання впав майже на 57%, що створює довготривалі ризики деградації машинобудівного потенціалу [57, с. 9].

Знижка на нафту Urals

Знижка на російську нафту порівняно з Brent

Збільшення логістичних витрат

Зростання витрат на логістику через тіньовий флот

Зниження експорту чорних металів

Скорочення експорту російських чорних металів

Зниження експорту алюмінію

Скорочення експорту російського алюмінію

Зниження імпорту високотехнологічного обладнання

Зменшення імпорту високотехнологічного обладнання

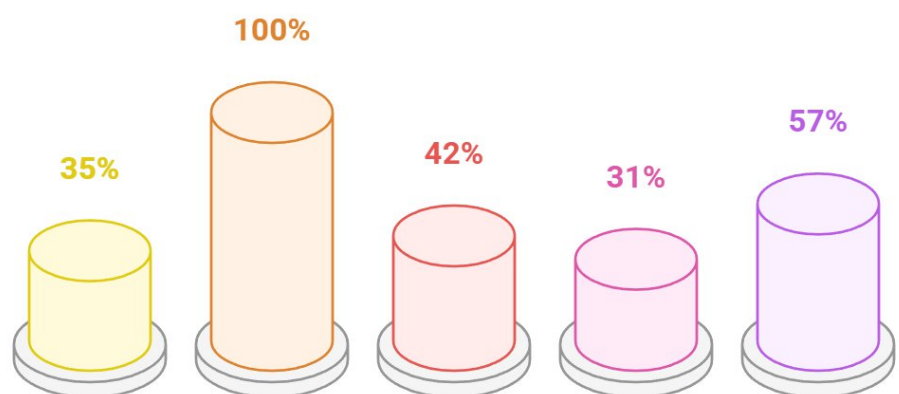

Рис. 3.4 Економічні наслідки переорієнтації торгівлі росії

У відповідь на дефіцит поставок з постраждалих регіонів глобальна торгівля почала активізовано перебудовуватися за напрямками. Зокрема, на

ринку продовольства спостерігався стрімкий ріст постачання з Аргентини, Бразилії, Австралії та США. Частка бразильського експорту кукурудзи у світових поставках зросла з 9% у 2021 році до 15% у 2023-му, що дозволило частково замінити втрачені обсяги з України. На ринку пшениці зростання частки Канади становило 4,1 п.п., а Австралії - 5,3 п.п. у структурі світового експорту. Також підвищився попит на соняшникову олію з Аргентини, соєву олію з США і олійний ріпак з ЄС, оскільки традиційне домінування України і росії у цьому сегменті (близько 77% світового експорту) втратило стабільність. На ринку добрив, особливо калійних і фосфатних, що до 2022 року формувались переважно білоруссю і рф, спостерігався дефіцит, який компенсували поставки з Марокко, Саудівської Аравії, Єгипту, США, однак середньосвітові ціни зросли більш як на 68%, що спричинило ефект передачі інфляції на ринки агропродукції [48, с. 9].

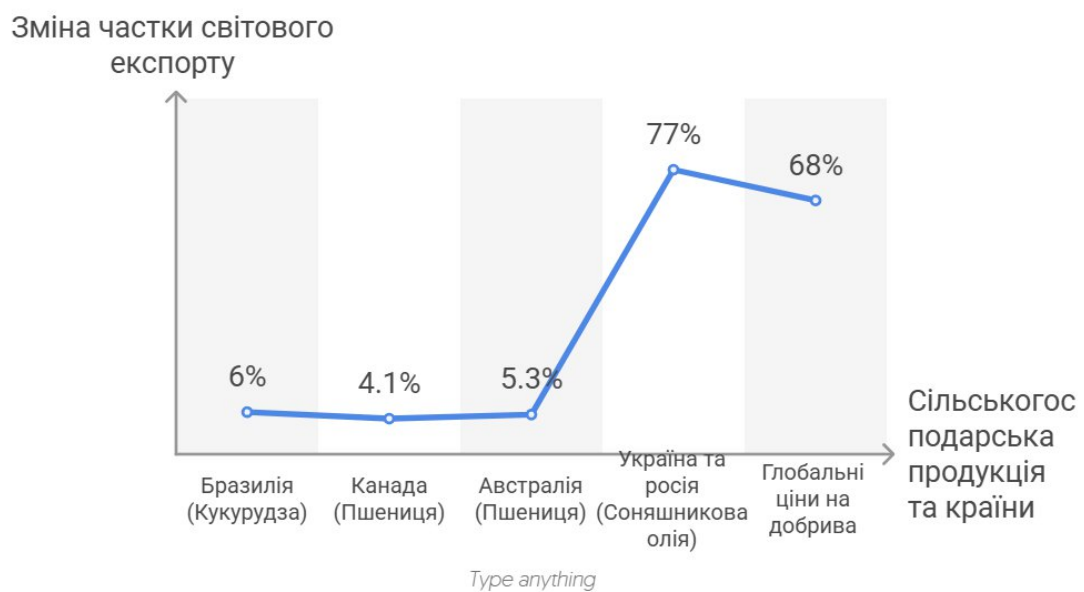

Рис. 3.5 Зміни в глобальній торгівлі сільськогосподарською продукцією

На енергетичному ринку перерозподіл відбувся на користь США, Норвегії, Катару, Алжиру. Частка американського LNG в європейському імпорті газу зросла з 24% у 2021 році до 42% у 2023 році, а загальний обсяг постачань перевищив 50 млрд куб. м на рік. Норвегія вийшла на перше місце у

постачанні трубопровідного газу до ЄС. Імпорт нафти із Саудівської Аравії та Іраку до Європи зріс на 36% і 22% відповідно, що дозволило відмовитись від Urals і переключитись на сорти Brent, Basrah Light та Arab Light. Таке переорієнтування вимагало адаптації логістичної інфраструктури, що призвело до збільшення портового навантаження на Середземномор'ї, а також будівництва нових LNG-терміналів у Польщі, Німеччині, Хорватії. У металургійному секторі зміцнили свої позиції Індія, Туреччина та В'єтнам. Наприклад, Індія у 2023 році наростила експорт плоского прокату на 29%, а Туреччина - на 18%, що дало змогу компенсувати частину втрат європейської промисловості, яка раніше використовувала напівфабрикати з України та рф.

Особливого значення набули країни, які до війни були нетиповими учасниками глобальних ланцюгів, однак за умов дестабілізації змогли використати ситуацію для входу у нові сегменти ринку. У Центральній Азії Казахстан посилив свою присутність на ринку металів, бавовни й нафтопродуктів, а Грузія та Азербайджан - як транзитні платформи на маршруті «Середній коридор» (Trans-Caspian International Transport Route), що з'єднує Китай і Європу в обхід територій рф. У 2023 році обсяги вантажопотоку цим маршрутом зросли на 78%, а середній час транзиту скоротився на 27%. Це свідчить про довгострокову переорієнтацію логістичних пріоритетів та формування альтернатив до традиційних євразійських напрямків. У Північній Африці Марокко активізувало постачання фосфатних добрив, а Єгипет - агропродуктів, що дозволило зменшити залежність ринку Африки від українсько-російської продовольчої осі. Таким чином, відбулась дифузія торговельної активності, що призвела до формування нових торговельних вузлів, регіоналізації обмінів, скорочення радіуса постачання і перегляду системних пріоритетів у структурі глобальної торгівлі [55, с. 4].

Таким чином, поточні тенденції внаслідок повномасштабної війни в Україні виявилися не лише короткостроковим шоком, а індикатором довготривалого перегрупування глобальних торговельних потоків. Зміна географії постачань, зростання витрат, нестабільність логістичних коридорів,

посилення політичної фільтрації торговельних рішень і перерозподіл ринкових ніш на користь альтернативних країн формують нову конфігурацію світового ринку, де домінують адаптивність, диверсифікація і стратегічна взаємозамінність. У подальшому ці зміни мають бути враховані при розробці національних стратегій зовнішньої торгівлі, сценарного моделювання стабільності постачань та визначенні пріоритетів у диверсифікації експортної орієнтації.

На тлі зростаючої геоекономічної напруги між США та низкою торговельних партнерів, тарифна політика адміністрації Трампа знову постала як важіль агресивної економічної дипломатії. Починаючи з квітня, Вашингтон вдався до низки односторонніх торговельних заходів, спрямованих на посилення внутрішнього виробництва та зменшення технологічної залежності від Китаю, Південної Кореї та інших країн Азіатсько-Тихоокеанського регіону. На додачу до підвищення мит на стратегічні галузі, такі як автомобілебудування, метали та морська логістика, США дедалі рішучіше демонструють готовність до економічної конфронтації навіть з союзниками.

Таблиця 3.1

Тарифна війна: нові плани Трампа та реакція світу

Дата	США	Світ
06.04	–	В Індії заявили, що не вживатимуть заходів у відповідь на мита США
07.04	–	Прем'єр-міністр Великої Британії Кір Стармер оголосив про переговори зі США
11.04	–	Прем'єр-міністр Канади Марк Карні повідомив про початок переговорів про нову торговельну угоду
12.04	США виключили смартфони, комп'ютери та ряд електроніки з-під дії «взаємних» мит	–
14.04	Повідомлено про розслідування щодо імпорту напівпровідників	–
15.04	Білий дім наказав провести	Комісар ЄС з питань

	розслідування щодо залежності від імпорту медикаментів	торгівлі Марош Шефчович: «незначні прогреси» у перемовинах
17.04	США анонсували мита на китайські судна, що заходять у американські порти	Трамп та прем'єр-міністр Італії Джорджія Мелоні обговорили торговельну угоду між США й ЄС
18.04	Запропоновано ввести мита до 100% на китайські крани STS	–
22.04	Оголошено про плани мита до 352% на імпорт з Південної Кореї та 4 інших країн	Коментар президента ЄК Урсули фон дер Ляєн: «Світ шокований торговельною агресією США»
22.04	–	МЗС Китаю: заклик до Великої Британії та ЄС захищати багатосторонню систему торгівлі
23.04	Трамп припустив підвищення мит на авто з Канади	–
23.04	Подано до суду на адміністрацію Трампа за «незаконне» підвищення податків через тарифи	–
24.04	–	В'єтнам та Південна Корея почали торговельні перемовини зі США
24.04	–	Міністр фінансів Великої Британії Рейчел Рівз підтвердила курс на торговельну угоду зі США

Інтенсивність дій з боку США вражає масштабами. Всього за декілька тижнів було ініційовано митні зміни, що охоплюють сталь, електроніку, напівпровідники, крани STS та навіть судна. Білий дім також активізував регуляторний тиск через адміністративні розслідування щодо імпорту фармацевтичної продукції й мікросхем. Такі кроки, формально виправдані прагненням зміцнити економічну безпеку, на практиці ускладнюють участь США в глобальних ланцюгах постачання та провокують стратегічні відповіді.

Реакція міжнародної спільноти демонструє стримане занепокоєння, змішане з прагматизмом. Велика Британія, Канада, Південна Корея й В'єтнам почали або продовжили переговори з США про оновлені торговельні формати.

Водночас з ЄС та Китаю надходять сигнали про потребу у відновленні багатостороннього підходу та збереженні глобальних інституцій торгівлі. Це свідчить не лише про спроби уникнути ескалації, а й про формування нового типу геоекономічної архітектури, де старі альянси піддаються ревізії на тлі тарифного протекціонізму.

3.2. Геоекономічна перебудова глобальних ланцюгів постачання в умовах воєнних дій та політичної дестабілізації

Повномасштабна війна в Україні стала каталізатором масштабної геоекономічної перебудови глобальних ланцюгів постачання, зумовивши інтенсивний пошук альтернатив до існуючих до конфлікту маршрутів переміщення товарів. Заблоковані порти, зруйновані залізничні вузли, загроза морській безпеці в акваторії Чорного моря та загострення геополітичної нестабільності призвели до системного перегляду традиційних транспортно-логістичних моделей, які протягом десятиліть формувались у межах принципів мінімізації витрат і концентрації на ефективності. У нових умовах компанії та держави почали орієнтуватися не на вартість, а на надійність, адаптивність та гнучкість логістичних маршрутів [28, с. 12].

Територіальна дестабілізація в Східній Європі вивела з ладу понад 35% східноєвропейської транзитної інфраструктури, що забезпечувала сполучення між Азією, Близьким Сходом та Європейським Союзом, а ризики перетину територій РФ, Білорусі та частини України змусили бізнес переглянути цілісну географію постачань. Згідно з даними IRU, обсяги транзиту товарів через згадані країни знизилися у 2022 році на 62%, а в сегменті контейнерних залізничних перевезень падіння сягнуло 70% у порівнянні з довоєнним періодом. Транс'євразійські маршрути, які проходили через Північний коридор (Чунцін–Казахстан–росія–Європа), були частково паралізовані, що спричинило зсув вантажопотоків на Південний і Транскаспійський напрямки.

Зокрема, Транскаспійський міжнародний транспортний маршрут (TITR) отримав новий імпульс для розвитку: обсяг контейнерних перевезень зріс з 530

тис. тонн у 2021 році до понад 1,1 млн тонн у 2023-му, зокрема завдяки зростанню транзиту через порти Баку, Костанай, Актай, Батумі та Варну. Країни Центральної Азії, Закавказзя та Причорномор'я стали об'єктами цілеспрямованих інвестицій у логістичну інфраструктуру з боку КНР, ЄС і Туреччини, формуючи нову інтермодальну систему доставки товарів із Китаю до Західної Європи в обхід територій з високим рівнем політичного ризику. Лише у 2023 році на модернізацію залізниці Баку–Тбілісі–Карс було інвестовано понад 1,2 млрд доларів США, а загальна довжина нових відгалужень та реконструйованих ділянок маршруту сягнула 548 км [63, с. 28].

Паралельно з просторовим зміщенням маршрутів відбувалась і якісна трансформація підходів до управління ланцюгами постачання. У центр уваги потрапила концепція ризик-менеджменту як постійного аналітичного та інституційного процесу. Понад 70% компаній, що працюють у сфері міжнародної торгівлі, заявили про впровадження нових систем моніторингу ризиків у логістиці, зокрема через платформи Predictive Analytics, SAP IBP, Interos та Resilinc. Ці системи базуються на поєднанні Big Data, машинного навчання та інтегрованих індексів геополітичної, логістичної, валютної та санкційної чутливості. Завдяки таким інструментам можливо здійснювати попереднє моделювання сценаріїв порушень ланцюга, імітацію варіантів реагування, оптимізацію розміщення складів та планування альтернативних маршрутів у межах 6–24 годин після надзвичайної події. Наприклад, у компанії Maersk моделі ризик-аналізу дозволили зменшити втрати від збоїв у доставці на 39%, а в логістичних центрах DP World у Дубаї рівень точності прогнозів щодо затримок сягнув 92%. Механізми динамічного переналаштування маршрутів через автоматизовані платформи на кшталт Flexport дали змогу оперативно перерозподіляти навантаження між портами, зменшити тривалість простоїв та уникнути значної частини витрат на перенесення контрактів [34, с. 4].

Не менш показовим стало оновлення логістичної інфраструктури в межах Європейського Союзу, який здійснив інституційне переорієнтування в межах

транспортної політики TEN-T. Понад 2,4 млрд євро було направлено на адаптацію логістичних коридорів до потреб обхідних маршрутів: реконструкція стику широкої і стандартної колії, створення нових мультимодальних терміналів у Славкові, Грубешові, Малацках, відкриття транзитного центру в Чопі, розширення функціоналу залізничних платформ у Західній Україні, які почали працювати не лише як внутрішні пункти обміну, а як частина логістичних маршрутів ЄС–Кавказ–Центральна Азія. У новій логіці управління постачаннями скорочується середній горизонт транспортної відстані (з 4600 км до 3200 км у межах стратегічних постачань), а також відбувається скорочення обсягу зберігання в русі (*moving inventory*), натомість зростає кількість проміжних точок динамічного перенаправлення та перехоплення вантажів. Це свідчить про зміщення акценту на гнучкість і перевірку каналів у реальному часі - цифрова аналітика, супутниковий трекінг, інтегровані CRM-системи та автоматизовані блокчейн-платформи стають обов'язковими компонентами контрактної логістики. Підприємства формують декілька паралельних маршрутів для кожного вузькогалузевого каналу - наприклад, для поставок електроніки, фармацевтики чи машинобудівного обладнання [9, с. 3].

На фінансовому рівні посилилась увага до інструментів страхування логістичних ризиків: страхові премії на маршрути, що перетинають прикордонні території з високим ризиком, зросли на 41%, а на окремі регіони (Сирія, Чорне море, південь України) страховики взагалі припинили покриття. У відповідь виникли нові програми - пакети страхування *supply chain continuity*, спеціалізовані пакети для товарів з високою доданою вартістю (*high-value chain commodities*), включаючи покриття затримок, репатріації вантажів та компенсацію за зміну умов договору. Фінансові установи включають у структуру оцінки ланцюгів постачання не лише кредитні ризики, а й логістичну стійкість - зокрема коефіцієнт географічної диверсифікації (*Supply Chain Resilience Index*), індекс мультиканальності постачання, середній період адаптації до шоків (*Recovery Time Objective*), що раніше були суто операційними показниками. Таким чином, логістика перестає бути лише

обслуговуючим процесом і стає інституційно закріпленим показником надійності партнера на міжнародному рівні.

Глобальна торгівля впродовж останніх трьох десятиліть функціонувала на засадах тотальної інтернаціоналізації виробництва, що призвело до формування глибоко інтегрованих глобальних ланцюгів створення вартості, орієнтованих на принципи технологічної та територіальної спеціалізації. У межах таких моделей виробництво розподілялось між країнами відповідно до факторних переваг, інституційної гнучкості, податкових режимів та доступу до ресурсів. Проте війна в Україні в поєднанні з наслідками пандемії COVID-19 та глобальним загостренням політичної нестабільності призвели до структурного зрушення у світовій економіці, сформувавши кризу довіри до глобалізованих ланцюгів. У нових умовах бізнес-середовище дедалі частіше віддає перевагу моделі внутрішнього виробничого укорінення або ж повернення виробничих потужностей у межі національних економік (*reshoring*), або регіоналізованого виробництва (*nearshoring/friendshoring*), що забезпечують нижчу залежність від зовнішніх ризиків та коротший горизонт постачань. Це явище набуло виразних ознак геоекономічного тренду, підтвердженого числовими показниками: за даними McKinsey Global Institute, частка транснаціональних компаній, які у 2023 році заявили про повернення виробництва до країн базування, зросла до 37%, тоді як у 2019 році таких було лише 12%. Особливо динамічними темпи *reshoring*'у стали у США, де впродовж 2022–2023 років було створено понад 375 тис. нових робочих місць у межах релокованих підприємств, що на 58% вище за аналогічний показник попереднього року [65, с. 6].

Рис. 3.6 Зростання Reshoring у Глобальній Торгівлі (2019–2023)

Промислові політики провідних країн також адаптувалися до нової реальності: США ухвалили закон CHIPS and Science Act з обсягом фінансування понад 280 млрд доларів, з яких 52 млрд безпосередньо спрямовано на розвиток внутрішнього виробництва мікроелектроніки. Аналогічно, ЄС запустив European Chips Act на суму понад 43 млрд євро для забезпечення стійкості в ланцюгах постачання напівпровідників. Німеччина, Франція та Італія схвалили десятки проєктів з повернення виробництва в хіміко-технологічному, фармацевтичному та машинобудівному секторах. Понад 65% підприємств у цих країнах, за даними Eurostat, змінили конфігурацію ланцюгів постачання у 2022–2023 роках, орієнтуючи виробництво на власні регіональні кластери. Така модель забезпечує скорочення середнього логістичного циклу з 22–28 днів до 7–12, підвищує керованість контрактних умов, зменшує кількість задіяних юрисдикцій та дозволяє мінімізувати санкційно-репутаційні ризики. Значущість цього процесу зумовлюється не лише загрозами війни, а й обмеженим доступом до сировини,

наприклад, критично важливих мінералів, обсяг яких контролюється невеликою кількістю країн. Тому США, Японія, Австралія вже у 2023 році розпочали процес формування замкнених національних або альянських систем екстракції, переробки та використання рідкоземельних елементів, без залучення постачальників із високим рівнем політичної або військової нестабільності [17, с. 5].

Системне розосередження глобального виробництва проявляється також у зміні логіки будівництва фабрик. Якщо раніше транснаціональні корпорації прагнули максимізувати масштаби виробництва через будівництво надвеликих комбінатів у територіях з низькою вартістю робочої сили, то тепер пріоритет віддається середнім автономним модулям, які можуть дублювати функції одна одної і легко масштабуватись. У межах таких мереж - модульного виробництва - компанії створюють резервні обчислювальні центри, альтернативні точки складання продукції, паралельні канали контролю якості, що забезпечує безперервність навіть у разі блокування однієї з локацій. У 2022–2023 роках понад 24% підприємств у галузі побутової електроніки перенесли частину виробництва з Китаю до В'єтнаму, Мексики, Індії та навіть країн Східної Європи. Виробничі парки у Польщі, Румунії, Угорщині, Чехії отримали понад 4,2 млрд євро прямих іноземних інвестицій лише в межах автомобілебудування, IT-компонентів та медичних виробів. Структура заміщення виробництва носить поступовий, однак сталий характер: країни, які раніше виконували функцію «всесвітніх фабрик», стикаються із втратою частини інвестицій та починають конкурувати за збереження виробничих ланок.

Повернення виробництва до національних економік має виразні наслідки для формування нової структури зовнішньої торгівлі. З одного боку, відбувається зниження частки проміжного імпорту - товарів, що є складовими готової продукції - на користь товарів кінцевого призначення, що свідчить про зміну функціональної структури імпортного кошика. З іншого - зростає частка експорту послуг, пов'язаних із цифровими інструментами керування, інжинірингом, розробкою програмного забезпечення, дистрибуцією й

технічною підтримкою. За підсумками 2023 року у структурі експорту США понад 36% становили послуги, у Великій Британії - 44%, а в Ірландії цей показник перевищив 55%, з тенденцією до подальшого зростання. Це означає поступове переміщення центру зовнішньоторговельної активності у сферу інтелектуального продукту, де фізичні поставки замінюються цифровими транзакціями, а глобальна мобільність капіталу поступається місцем мобільності знань, моделей та алгоритмів. Водночас країни з індустріальним типом економіки змушені переглядати свої експортні стратегії, зважаючи на зростання протекціоністських бар'єрів, нові стандарти походження продукції та зниження допустимого вмісту іноземних комплектуючих у кінцевих виробках, які імпортуються розвиненими державами [23, с. 4].

Таким чином, війна в Україні запустила лавиноподібний процес ревізії глобалізованої моделі виробництва та торгівлі, який набув характеру широкої геоекономічної перебудови. Втрата довіри до складних і надто розтягнутих ланцюгів створення вартості змушує країни шукати моделі внутрішньої стабільності, зниження залежності від нестабільних географічних зон і посилення контролю за етапами виробничого циклу. Цей процес відображається не лише у статистиці релокацій, але і в політиці інституцій, у зміні торгівельних угод, у трансформації форматів міжнародного співробітництва, де все частіше пріоритет отримує не ціна, а надійність. У перспективі можна очікувати посилення трендів на економічне самозабезпечення, розвиток національних виробничих кластерів, перехід до цифрових фабрик із гнучкою архітектурою та перегляд глобальної спеціалізації на користь регіонального замикання ланцюгів вартості. У подальших етапах дослідження варто здійснити порівняльну оцінку ефективності поверненого виробництва, вплив цих змін на зайнятість і конкурентоспроможність, а також проаналізувати формування нової структури глобального попиту, яка дедалі менше ґрунтується на глобальному виробничому поділі праці.

3.3. Узагальнення сценаріїв трансформації світової торгівлі в умовах впливу війни, пандемій, геополітичних конфліктів, ресурсних обмежень, переходу до зеленої економіки та цифрової перебудови

Трансформаційні процеси, які охоплюють сучасну світову торгівлю, дедалі більше набувають ознак нелінійного сценарного розвитку, коли взаємопов'язані шоки - війни, пандемії, геополітична фрагментація, кліматичні катастрофи, ресурсна напруга й технологічна перебудова - діють не ізольовано, а як конвергентна система, що продукує складно прогнозовані зміни в структурі, механізмах і пріоритетах глобального обміну. У такій багатофакторній парадигмі сценарій світової торгівлі вже не може вибудовуватись за традиційною лінією зростання, а натомість формує низку адаптивних векторів - з перевагою гнучких, стійких, цифрових і низьковуглецевих моделей, де регіональні альянси, нові технологічні формати та інституційні трансформації переплітаються у складні геоекономічні конструкції [51, с. 8].

Сценарій багатофакторної нестабільності передбачає, що глобальна торгівля функціонуватиме у постійному режимі стратегічної невизначеності, де структурні шоки не є виключенням, а постійним середовищем для прийняття рішень. Війна в Україні виступила каталізатором ревізії глобальних ланцюгів постачання, змінивши розташування логістичних центрів і маршрути міжконтинентального транзиту. Пандемія COVID-19 довела уразливість моделі just-in-time, змусивши корпорації створювати запаси, формувати паралельні канали й відмовлятися від надмірної концентрації виробництва. Геополітичні конфлікти призвели до формування паралельних торговельних систем, де частина країн уникає співпраці з певними юрисдикціями не на основі економічних критеріїв, а на базі санкційної або політико-етичної ієрархії. У цій системі конкуренція ресурсів - від енергоносіїв і рідкоземельних металів до продовольства - перетворилась на форму стратегічного інструменту впливу. Впливовість держави в торгівлі вже не зводиться до експорту обсягів, а визначається спроможністю контролювати доступ до критичних ресурсів,

маршрути постачання, логістичні інфраструктури й нормативно-правові режими.

Значного поширення набув формат так званого зеленого протекціонізму - явища, при якому країни впроваджують екологічні обмеження не як результат зобов'язань зі сталого розвитку, а як інструмент торговельної переваги. Впровадження вуглецевого коригувального механізму (СВАМ) в ЄС, аналогічні плани в Канаді, США та Японії створюють нову парадигму торговельних бар'єрів - не за рахунок мита чи квот, а через екологічну верифікацію походження товару. У практичному вимірі це означає, що країни, які експортують продукцію, виготовлену з високим вмістом викидів, зобов'язані сплачувати спеціальні коригувальні внески при входженні на ринки, де діє кліматична політика. Відбувається формування нових каналів диференціації товарів - тепер не лише за ціною, якістю або брендом, а за вуглецевим слідом. Таке середовище стає дедалі більше сегментованим, оскільки не всі країни мають можливості або політичну волю до переходу на екологічно дружні технології, що створює асиметрію доступу до ринків, попри номінальну відкритість торгівлі. У секторах чорної металургії, цементу, добрив, алюмінію, електроенергії вже фіксується перерозподіл обсягів, коли постачальники з високими показниками вуглецевої інтенсивності втрачають конкурентоспроможність, навіть якщо мають цінову перевагу. Одночасно компанії змушені змінювати ланцюги постачання, аби не лише адаптуватись до нових мит, а й повністю трансформувати структуру закупівель, щоб відповідати новим вимогам щодо розкриття походження та методів виробництва [47, с. 3].

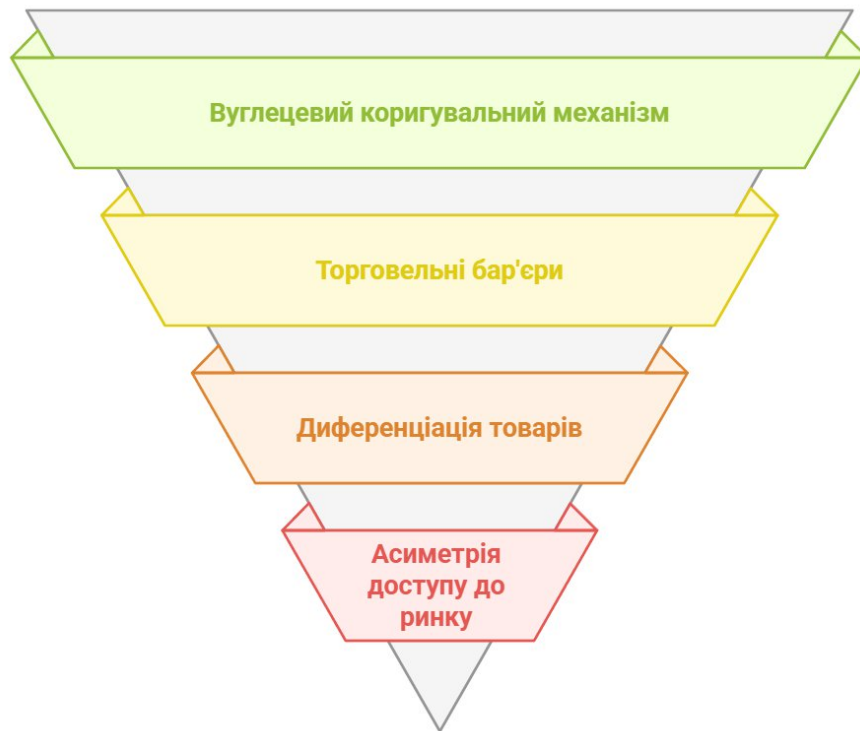

Рис .3.4 Вплив зеленого протекціонізму на торгівлю

Зелені трансформації не є лише сукупністю бар'єрів - це також передумова до утворення нових торговельних альянсів, де країни з подібною кліматичною політикою формують регіональні або міжрегіональні простори обміну, засновані на екологічній синхронізації. Такі інтеграційні утворення поступово витісняють старі формати економічних блоків, оскільки критерії екологічної сумісності дедалі частіше превалюють над тарифною або географічною логікою. Нова структура глобальної торгівлі таким чином набуває вигляду мережі екологічних зон, де доступ до ринку забезпечується не лише ліцензіями чи дозволами, а результатами екологічного аудиту, цифрової сертифікації викидів, наявністю ESG-стратегій компаній. Це означає, що інтеграція в торговельні потоки залежить не лише від потужностей, а й від відповідності інституційним трансформаціям, зокрема адаптації систем статистики, уніфікації звітності та створення цифрових платформ для обміну екологічною інформацією.

У межах цього багат шарового сценарію окремого значення набуває цифрова перебудова, яка змінює саму природу торговельної операції. Відбувається стрімке зростання обсягів цифрової торгівлі, що охоплює не лише товари й послуги, а й алгоритми, дані, програмні коди, цифрові платформи, електронні канали трансакцій. Міжнародна торгівля більше не є лише фізичним переміщенням об'єктів - вона дедалі частіше функціонує в середовищі API-інтеграцій, онлайн-логістики, смарт-контрактів, криптовалютних платформ і блокчейн-дистрибуції. Така зміна парадигми вимагає не лише цифрової інфраструктури, а і цифрової компетентності суб'єктів, що, у свою чергу, створює нову асиметрію - між тими, хто володіє цифровими протоколами, і тими, хто лише інтегрується. Цифрові бар'єри, які ще не мають юридичного статусу, поступово набувають функції регуляторів: формат даних, тип шифрування, протокол автентифікації, параметри обміну - усе це стає критеріями включення чи виключення з глобального торговельного ландшафту. Такі процеси ускладнюють доступ до глобального ринку для економік, що не мають цифрової адаптації, перетворюючи цифрову розвиненість на новий вимір конкурентоспроможності, що не відображається у ВВП, але впливає на всі параметри зовнішньоекономічної активності [25, с. 6].

Сучасна система міжнародної торгівлі входить у фазу глибокої структурної перебудови, яка розгортається під впливом комплексних зовнішніх дестабілізуючих факторів - війни, пандемій, політичної фрагментації, кліматичних зрушень, цифрової трансформації та наростаючої ресурсної конкуренції. Формуються парадигми, в межах яких глобальна торгівля втрачає універсальний характер, набуваючи ознак фрагментарного, багатовекторного і функціонально спеціалізованого утворення. В такій багат шаровій системі сценарії розвитку мають нелінійну, часто конфліктну природу, коли традиційні ланцюги, усталені ринки й нормативні формати поступаються місцем динамічним, адаптивним конфігураціям. Однією з провідних тенденцій в межах цього сценарного поля є прискорення цифрової трансформації, яка не лише

змінює інструменти обміну, а й повністю перепрошиває саму логіку міжнародної торгівлі [52, с. 6].

Поширення електронної комерції, цифрових платформ, віддаленого управління логістикою, блокчейн-дистрибуції, API-протоколів взаємодії, смарт-контрактів і хмарних обчислень призводить до витіснення частини фізичних товаропотоків в область коду, метаданих і цифрових сервісів. Відбувається трансформація простору трансакції - вона більше не залежить від географічної присутності, національних кордонів чи митних режимів, а функціонує в середовищі цифрової сумісності, стандартизації форматів даних, інтероперабельності цифрових ідентичностей, технологій кіберзахисту і швидкодійних мереж доставки. Багато компаній уже не виводять на зовнішні ринки продукцію в класичному розумінні - вони експортують моделі, платформи, алгоритми, API-рішення, цифрові інфраструктури, які інтегруються у бізнес-процеси інших учасників, формуючи нову природу транскордонної взаємодії.

Системи SAP, Amazon Web Services, Microsoft Azure, Alibaba Cloud, Google Cloud формують основу світової цифрової торгівлі не через товари, а через платформи, на яких ці товари замовляються, опрацьовуються, доставляються, інтегруються в управлінську логіку. Водночас формується система норм цифрового експортного контролю, де не країна, а платформа визначає, хто і як може отримати доступ до інструментів торгівлі. Впровадження штучного інтелекту у процеси зовнішньоекономічної діяльності посилює ефект асиметрії - країни або компанії з високим ступенем автоматизації логістичних і фінансових рішень здатні швидше масштабуватись, точніше прогнозувати ризики, ефективніше реалізовувати стратегії адаптації до змінного середовища.

Інший сценарний вектор - переосмислення глобалізації, що проявляється у переході від моделі глибокої інтеграції, заснованої на взаємозалежності, до концепції стратегічного регіоналізму. У цій моделі глобальні економіки перестають будувати єдину систему виробництва і споживання, натомість

концентруються на формуванні стійких регіональних кластерів з високим рівнем внутрішньої замкненості, резервних потужностей, власної логістичної інфраструктури і стратегічного контролю за критичними ланками. Таке переосмислення не є лише інфраструктурним процесом - воно має глибокі інституційні наслідки. Формується нова архітектура торговельної взаємодії, де регіональні економіки (Північна Америка, Європейський Союз, Південно-Східна Азія, Африканський континент) прагнуть створити власні виробничі екосистеми, які здатні забезпечити базовий рівень автономності у випадку глобальних збоїв. І якщо раніше торговельна стратегія країн ґрунтувалась на максимізації зовнішніх ринків, то нині вона дедалі частіше орієнтується на створення умов для розширеного внутрішнього відтворення - через підтримку локального виробництва, реіндустріалізацію, підтримку технологічного трансферу в межах регіону та створення логістичних поясів безперервного постачання. Це породжує нову картину глобального поділу праці, де зникає класичне ядро глобальної торгівлі - Китай–США–ЄС - і натомість формується система кількох поліцентрів, пов'язаних між собою не універсальними контрактами, а альянсами, політично зумовленими, умовними згодами на співпрацю. Гео економічне поле таким чином змінює свою форму - від глобальної мережі до перехресної мозаїки, де маршрути співпраці залежать від політичної належності, інституційної сумісності, цифрових протоколів і нормативного перекладу між юрисдикціями [71, с. 7].

Сценарій стратегічного регіоналізму також означає зростання значущості інституцій, які здатні координувати не просто торгівлю, а її безпеку, сталість, прогнозованість. Тому з'являються нові функціональні формати інтеграції - без створення наднаціональних утворень, але з узгодженими логістичними, фінансовими, цифровими й екологічними стандартами.

Таблиця 3.2

Характеристика сценарію стратегічного регіоналізму в контексті
трансформації глобалізації

Параметр	Попередня	Стратегічний	Причини	Наслідки для	Гео економі
----------	-----------	--------------	---------	--------------	-------------

аналізу	модель глобалізації	регіоналізм	переходу	економічної політики	чні трансформації
Продуктивна структура	Глобальні ланцюги постачання	Регіональні виробничі екосистеми	Уразливість до глобальних збоїв	Підтримка локального виробництва	Зменшення залежності від єдиного центру
Торговельна орієнтація	Максимізація зовнішніх ринків	Розширене внутрішнє відтворення	Порушення глобальних потоків	Фокус на внутрішній споживчій базі	Ослаблення універсальних режимів торгівлі
Логістична стратегія	Централізовані глобальні маршрути	Локалізовані транспортно-інфраструктурні пояси	Нестача резервних потужностей	Інвестування в автономні ланцюги постачання	Перерозподіл центрів логістичної ваги
Гео економічна конфігурація	Глобальна мережа (Китай–США–ЄС)	Поліцентрична мозаїка регіональних блоків	Напруження у США–Китаї, енергетичні кризи	Диверсифікація партнерських залежностей	Розмивання традиційного ядра світової торгівлі
Інституційна основа	Ліберальна багатосторонність (ВТО, ОЕСР)	Регіональна інтеграція (ЄС, USMCA, AfCFTA)	Крах універсальних норм	Створення внутрішніх регламентних систем	Юрисдикційна фрагментація
Політична мотивація	Економічна ефективність	Стратегічна автономія	Зростання глобальної нестабільності	Націоналізація стратегічних секторів	Інституційна конкуренція між блоками

Наприклад, ініціативи щодо створення "зелених коридорів", які передбачають швидке митне оформлення для екологічно сертифікованих товарів, інтеграція цифрового документообігу між митницями різних країн через блокчейн-рішення, синхронізація норм ESG-звітності, впровадження еквівалентів вуглецевих податків між партнерами тощо. Такі механізми, хоч і не замінюють ВТО як глобальний інституційний арбітр, але витісняють її у функціональному плані, формуючи інструменти взаємодії, які відповідають викликам мультифакторного ризику. При цьому формалізовані бар'єри знижуються - нові бар'єри не регламентуються митними кодексами, а формуються через доступ до даних, відповідність цифровим стандартам, включення в логістичні платформи і екосистеми.

Отож, загальна структура трансформації світової торгівлі в сучасних умовах не передбачає повернення до докризової моделі глобалізованої економіки. Навпаки, формуються сценарії, у яких цінність набуває не універсальність, а керованість, не масштаб, а стабільність, не інерція, а адаптивність. У цій системі не існує єдиного домінанта - вона складається з динамічно налаштованих фрагментів, де торгівля вже не є процесом постачання товару з точки А до точки Б, а комплексною взаємодією, що включає оцінку ризиків, управління даними, цифрову інфраструктуру, нормативну гнучкість, екологічну відповідність, політичну сумісність і технологічну інтегрованість. У подальших етапах дослідження доцільно змоделювати типові конфігурації регіоналізованих торговельних систем, проаналізувати ефективність цифрових і екологічних бар'єрів та оцінити механізми симетризації умов доступу для країн, що не мають повного інституційного або технологічного арсеналу для участі в новій структурі світової торгівлі.

Висновки до розділу 3

Результати проведеного аналізу засвідчують, що повномасштабна війна в Україні спричинила системне зниження обсягів експорту-імпорту з постраждалих регіонів, поглибила енергетичну, продовольчу й логістичну нестабільність, та зумовила перерозподіл частки ринків на користь країн-альтернатив. Водночас глобальні ланцюги постачання зазнали масштабної перебудови: зросла інтенсивність транспортування через Транскаспійський маршрут, обсяги перевезень у портах Ізмаїл та Рені зросли удвічі, а вартість логістики зросла в окремих напрямках утричі. Змінився характер управління постачанням - понад 70% компаній впровадили моделі ризик-менеджменту. У зовнішній торгівлі формується тренд на повернення виробництва у межі національних економік, зниження проміжного імпорту, зростання цифрової торгівлі та посилення впливу зеленого протекціонізму. В умовах багатофакторної нестабільності спостерігається перехід від глобалізації до регіоналізму й сценаріїв стратегічної автономності.

ВИСНОВКИ

Світова торгівля в сучасних умовах постає як багатофакторна економічна система, що виконує функцію глобального перерозподілу ресурсів, передачі технологій і синхронізації виробничих можливостей між країнами з різним рівнем розвитку. Її економічна природа визначається впливом теорій порівняльних переваг і міжнародної спеціалізації, які зумовлюють концентрацію певних типів виробництва в окремих регіонах. Функціонально світова торгівля виконує не лише обмінну, а й інтегративну функцію - сприяє формуванню глобальних ланцюгів доданої вартості, розвитку конкуренції, посиленню ефективності ресурсного використання та модернізації економік через доступ до іноземних товарів, технологій і фінансових потоків. Починаючи з другої половини ХХ століття, світова торгівля еволюціонувала під впливом лібералізаційних процесів, зниження тарифних бар'єрів і підписання багатосторонніх угод в межах ГАТТ/СОТ. Особливим етапом стала фрагментація виробництва - формування глобальних виробничих мереж, коли продукт створюється послідовно в кількох країнах. Проте пандемія COVID-19 у 2020–2021 роках виявила вразливість цієї моделі. Після скорочення експорту послуг у світі на 17,7% у 2020 році, у 2021 році спостерігалось відновлення до рівня 6,1 трлн доларів США, а у 2022 році - зростання до 6,96 трлн доларів, або 21,4% загального обсягу світової торгівлі. Структура відновлення була нерівномірною: найшвидше зростання експортних потоків послуг фіксувалося у країнах Латинської Америки - до 25,13% приросту, в той час як Європа демонструвала зростання лише в межах 13,69%. Зазначений дисбаланс підкреслює різну ступінь адаптивності економік до зовнішніх шоків.

Методологічний аналіз сучасної торгівлі базується на застосуванні структурних показників, індексів динаміки, коефіцієнтів відкритості, інтенсивності, експортного покриття імпорту, а також методів компаративного аналізу між країнами. Структурний аналіз дозволяє оцінити питомі ваги окремих товарних груп, географічну орієнтацію експорту та імпорту,

співвідношення товарів кінцевого споживання та проміжних товарів. Застосування індексів Ляшера-Пааше, структурних зрушень та індексів концентрації дає змогу виявити напрямки зміни профілю торгівлі. Коефіцієнт відкритості світової торгівлі, як відношення суми експорту та імпорту до ВВП, у ряді економік перевищує 100%, що свідчить про глибоку інтегрованість у зовнішньоекономічне середовище. У країнах, що спеціалізуються на високотехнологічній продукції, таких як Ірландія чи Сінгапур, цей показник сягає понад 200%, тоді як у великих індустріальних державах, як-от США або Китай, перебуває в межах 30–60%, демонструючи змішану залежність.

Аналіз динамічних змін світової торгівлі в умовах глобальних викликів показав, що експорт послуг у 2022 році досяг 7 трлн доларів США, при цьому провідними експортерами залишаються США (795 млрд доларів), Велика Британія, Німеччина, Ірландія та Франція. У країнах, що розвиваються, лідирує Китай (392 млрд доларів), за ним Індія, Сінгапур, ОАЕ. Географічна структура зазнала зрушень: частка розвинених країн у глобальному експорті послуг становить 72,8%, а в імпорті - 67%. Водночас в Україні за період 2014–2021 років експорт послуг зріс на 25,56%, а імпорт - на 32,9%, зі збереженням позитивного сальдо у 5,56 млрд доларів у 2021 році. Основним експортним сегментом стали телекомунікаційні, комп'ютерні й інформаційні послуги - їх обсяг зріс утричі за 7 років, досягнувши 7,1 млрд доларів. Найбільшими ринками збуту для України є Китай, Швейцарія, Велика Британія, Польща, Німеччина, Японія. Імпорт зосереджено на Польщі, Китаї, Туреччині, США, РФ. Після пандемії особливе відновлення відбулося у сфері логістики, страхування, бізнес-послуг. У 2021 році зростання обсягів експорту транспортних послуг перевищило відновлення туризму, середній темп скорочення міжнародного туризму у 2017–2021 роках становив 16% щороку. Структура експорту з розвинених країн характеризується домінуванням бізнес-послуг (понад 51%), у країнах, що розвиваються, - на рівні 36%, водночас частка транспортних послуг серед експортованих становить 16,43% і 26,19% відповідно.

У результаті повномасштабної війни в Україні структура міжнародної торгівлі зазнала суттєвого спотворення. Україна втратила доступ до морських перевезень через блокаду портів, що призвело до переорієнтації потоків через Дунай, наземні коридори до Польщі, Румунії та Угорщини. Тільки порт Ізмаїл у 2023 році опрацював 13,3 млн тонн вантажів - на 145% більше, ніж у 2021. РФ, зі свого боку, втратила понад 60% традиційного ринку збуту нафти, вугілля, сталі, хімічної продукції. Знижки на нафту Urals сягнули 35%, при подвоєних витратах на логістику. Альтернативні країни, як-от Бразилія, Канада, Саудівська Аравія, Туреччина, Індія, суттєво наростили свої позиції в глобальній торгівлі, заповнивши ніші, що утворилися. Паралельно відбулось зростання транспортного значення Транскаспійського маршруту (TITR), який у 2023 році продемонстрував зростання вантажопотоку на 78%. США стали основним постачальником LNG до Європи, а Норвегія - трубопровідного газу. Формується нова архітектура ланцюгів постачання, де логістика базується не на ефективності, а на безпечності, резервуванні та регіональній замкненості.

На завершальному рівні системної трансформації глобальна торгівля переходить у сценарій багатofакторної нестабільності: кліматичні ризики, збої у логістиці, протекціонізм, дефіцити ресурсів, цифрові та енергетичні трансформації. Формується зелений протекціонізм: вуглецеві мита, екологічна сертифікація, ESG-звітність стають новими бар'єрами. Цифрова перебудова призводить до витіснення традиційної торгівлі на користь трансакцій у форматі API, хмарних сервісів, блокчейнів. Водночас глобалізація поступається місцем стратегічному регіоналізму: країни створюють закриті виробничі контури, формують блоки з сумісними регуляторними політиками, зменшують логістичну залежність від нестабільних маршрутів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аксютіна А.В., Нестерцова-Собакарь О.В., Тропін В.В. Інтелектуальна власність. Дніпро. Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. 2017. 140 с.
2. Брензович К.С. Сучасний стан та перспективи розвитку міжнародної торгівлі бізнес послугами. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Міжнародні економічні відносини та світове господарство. Ужгород. 2019. Вип. 23. С. 30–34.
3. Галкін А.С. Левада В.П. Давідіч Ю.А. Давідіч Н.В. Вакуленко К.Є. Міжнародні перевезення. Харків. ХНУМГ імені О.М. Бекетова. 2018. 182 с.
4. Григорова-Беренда Л.І. Шуба М.В. Теорія і практика зовнішньої торгівлі. Харків. Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна. 2016. 136 с.
5. Дергачова В.В. Кузнєцова К.О. Манаєнко І.М. Міжнародні економічні відносини. Київ. КПІ імені Ігоря Сікорського. Політехніка. 2020. 424 с.
6. Звіти The World Bank. URL: <https://thedocs.worldbank.org/en/doc/77351105a334213c64122e44c2efe5230500072021/pdf> (дата звернення: 28.03.2025)
7. Зовнішня торгівля України послугами у 2021 році. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 28.03.2025)
8. Камінська Т.М. Місце України у міжнародній торгівлі послугами. Економічна теорія та право. Харків. 2019. № 1. С. 27–41.
9. Китайська ініціатива Один пояс один шлях. URL: <https://eng.yidaiyilu.gov.cn/index.htm> (дата звернення: 28.03.2025)
10. Класифікація зовнішньоекономічних послуг. Державна служба статистики України. URL: https://ukrstat.gov.ua/klasf/st_kls/kzep.pdf (дата звернення: 28.03.2025)
11. Князева Т.В. Колбушкін Ю.П. Петровська С.В. Міжнародний маркетинг. Київ. НАУ. 2019. 164 с.

12. Краус К.М. Краус Н.М. Манжура О.В. Електронна комерція та інтернет торгівля. Київ. Аграр Медіа Груп. 2021. 454 с.
13. Кульганік О.М. Сучасні процеси міжнародної торгівлі України в умовах глобалізації. Ефективна економіка. Київ. 2019. № 10. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7347> (дата звернення: 28.03.2025)
14. Лопес Гонсалес Дж. Ференц Дж. Цифрова торгівля та відкритість ринку. Париж. ОЕСР. 2018. URL: <https://dx.doi.org/10.1787/1bd89c9a-uk> (дата звернення: 28.03.2025)
15. Малишко Є.О. Шляхи вдосконалення механізму державного регулювання пенсійного забезпечення. Бізнес Інформ. 2020. № 12. С. 347–354.
16. Мельничук О.П. Міжнародна торгівля послугами. Зовнішня торгівля. Економіка. Фінанси. Право. Київ. 2020. № 4. С. 115–128.
17. Міжнародна торгівля. URL: https://pidru4niki.com/15970122/ekonomika/struktura_mizhnarodnoyi_torgivli (дата звернення: 28.03.2025)
18. Міжнародні відносини та зовнішня політика України. Пунда Ю.В. Козинець І.П. Клименко В.С. Київ. НУОУ імені Івана Черняхівського. 2020. 328 с.
19. Міжнародні відношення. URL: <https://ru.osvita.ua/vnz/reports/internationalrelations/19392/> (дата звернення: 28.03.2025)
20. Мовсесян А.З. Сучасні тенденції розвитку зовнішньої торгівлі. 2016. № 4. С. 32–46.
21. Моїсеєко Т.Є. Міжнародна торгівля. Київ. КПП імені Ігоря Сікорського. 2018. 287 с. URL: <https://www.kpi.ua> (дата звернення: 28.03.2025)
22. Офіційний вебсайт Міністерства розвитку економіки торгівлі та сільського господарства України. 2021. URL: https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&i_d=76438c62-5e54-4931-ad987fe59d004a2a&title=ZovnishniaTorgivliaUkrainiTovaramiTaPoslugamiU2020-Rotsi (дата звернення: 28.03.2025)

23. Офіційний сайт European Commission. Звіт. Макроекономічні наслідки тарифів на сталь США і алюміній. URL: file:///C:/Users/User/Downloads/jrc112036_jrc112036_scienceforpolicyreport_final.pdf (дата звернення: 28.03.2025)
24. Офіційний сайт European Commission. Ключові регіональні торговельні угоди ЄС. URL: https://policy.trade.ec.europa.eu/eu-trade-relationships-country-andregion/negotiations-and-agreements_en (дата звернення: 28.03.2025)
25. Офіційний сайт European Commission. Трансатлантичне торговельне та інвестиційне партнерство. URL: https://policy.trade.ec.europa.eu/eu-trade-relationships-country-andregion/making-trade-policy_en (дата звернення: 28.03.2025)
26. Офіційний сайт KNOEMA. World. Goods exports in current prices. URL: <https://knoema.com/atlas/World/Goods-exports> (дата звернення: 28.03.2025)
27. Офіційний сайт The World Bank. URL: <https://www.worldbank.org/en/topic/trade/overview#1> (дата звернення: 28.03.2025)
28. Офіційний сайт Міжнародного валютного фонду. URL: <http://www.imf.org/external/index.htm> (дата звернення: 28.03.2025)
29. Офіційний сайт ООН. Середній вік світового населення. URL: https://population.un.org/wpp/Publications/Files/WPP2019_10KeyFindings.pdf (дата звернення: 28.03.2025)
30. Офіційний сайт ЮНКТАД. URL: <https://unctad.org/publications> (дата звернення: 28.03.2025)
31. Офіційний сайт ЮНКТАД. Обсяг міжнародної торгівлі за допомогою електронної комерції. URL: https://unctad.org/system/files/official-document/der2019_overview_en.pdf (дата звернення: 28.03.2025)
32. Петик Л.О. Горанська Н.В. Саранчук Н.Д. Державний борг України. Бізнес Інформ. 2020. № 12. С. 332–337.

33. Поліванов В.Є. Дмитрієва Н.О. Економічна сутність та генезис світового електронного бізнесу. Київ. 2018. С. 111–129.
34. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації. Київ. 2018. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80> (дата звернення: 28.03.2025)
35. Рибчук А.В. Заблоцька Р.А. Тенденції та проблеми функціонування світового ринку комерційних послуг. Науковий вісник НЛТУ України. Львів. 2018. № 28. С. 86–89.
36. Рокоча В.В. Алькема В.Г. Міжнародна торгівельна діяльність. Київ. Університет економіки та права КРОК. 2018. 698 с.
37. Структура та динаміка міжнародної торгівлі. URL: <https://buklib.net/books/33191/> (дата звернення: 28.03.2025)
38. Суть види та показники світової торгівлі. URL: <https://buklib.net/books/26904/> (дата звернення: 28.03.2025)
39. Томашевський О.М. Цегелик Г.Г. Вітер М.Б. Дудук В.І. Інформаційні технології та моделювання бізнес процесів. Київ. Центр учбової літератури. 2019. 296 с.
40. Торговельне співробітництво України та Великої Британії. URL: http://www.business-inform.net/annotatedcatalogue/?year=2020&abstract=2020_12_0 (дата звернення: 28.03.2025)
41. Цифрова трансформація та потреби бізнесу. Верховодов А. URL: <https://medium.com/> (дата звернення: 28.03.2025)
42. Цікаві факти про інтернет торгівлю в світі в 2020 році. URL: <https://lemarbet.com/ua/razvitie-internetmagazina/interesnye-fakty-obinternet-torgovle/> (дата звернення: 28.03.2025)
43. Чернега О.Б. Маловичко С.В. Методологія дослідження електронної торгівлі як поліфункціонального явища. Київ. 2016. С. 212–217.

44. Babanin O. Some issues of Ukraine's foreign trade development. Foreign Trade. 2020. No 1. P. 8–14.
45. Brukh O.O. Current state of foreign economic activity in Lviv region. Bulletin of Lviv National Agrarian University. Economics of AIC. 2019. No 26. P. 40–43.
46. Commercial Services Trade. URL: https://stats.wto.org/dashboard/services_en.html (дата звернення: 28.03.2025)
47. Diatlova V.V. Polozhentseva K.V. Foreign economic activity of Ukraine. Bulletin of Economic Science of Ukraine. 2020. No 1. P. 73–78.
48. Digital Review. 2017. № 40. С. 9. URL: http://imagesrc.bcg.com/Images/Digital_Review_40_web_tcm27-158419.pdf (дата звернення: 28.03.2025)
49. Digital Transformation in the Logistics Industry. Boston Consulting Group. URL: <https://www.bcg.com/industries/transportation-travel-tourism/centerdigitaltransportation/logistics.aspx> (дата звернення: 28.03.2025)
50. Draft e-Business and e-Commerce. Moriset B. URL: <https://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs01764594/document> (дата звернення: 28.03.2025)
51. Ecommerce Foundation. URL: <http://www.ecommercefoundation.org/> (дата звернення: 28.03.2025)
52. European business statistics compilers guide for European statistics on international supply of services by mode of supply. 2021. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/en/web/products-manuals-and-guidelines/-/ks-gq-21-025> (дата звернення: 28.03.2025)
53. Evans P. Gawer A. The rise of the platform enterprise. The Centre for Global Enterprise. 2016.
54. Ferencz J. The OECD Digital Services Trade Restrictiveness Index. Париж. OECD. 2019. URL: <http://dx.doi.org/10.1787/16ed2d78-en> (дата звернення: 28.03.2025)

55. Global Risk 2019. Creating a More Digital Resilient Bank. URL: http://imagesrc.bcg.com/Images/BCGCreating-a-More-Digital-Resilient-Bank-Mar2019_tcm9-217187.pdf (дата звернення: 28.03.2025)
56. Global Value Chain Policy Series. Services. URL: <https://www.weforum.org/whitepapers/global-value-chain-policy-series-services-6bc95d6d-88c7-40ba88b6-0ab0956d8de6> (дата звернення: 28.03.2025)
57. Hemerling J. Kilmann J. Danoesastro M. Stutts L. Ahern C. It's Not a Digital Transformation Without a Digital Culture. URL: <https://www.bcg.com/ruru/publications/2018/not-digitaltransformation-without-digital-culture.aspx> (дата звернення: 28.03.2025)
58. International Telecommunication Union. Statistics. 2018. URL: <https://www.itu.int/en/ITU-D/Statistics/Pages/stat/default.aspx> (дата звернення: 28.03.2025)
59. International trade in services. Overview. URL: <https://ec.europa.eu/> (дата звернення: 28.03.2025)
60. Kende M. Promoting the African Internet Economy. Internet Society. 2017.
61. National Bank of Ukraine. URL: https://bank.gov.ua/files/ES/Tov_y.pdf (дата звернення: 28.03.2025)
62. Nepriadkina N.V. Specificity of Ukraine's trade in services with Eastern European countries. Bulletin of V.N. Karazin Kharkiv National University. 2017. No 6. P. 50–53.
63. Roelfsema H. Findlay C. Ye X. Decomposing International Trade in Commercial Services. Foreign Trade Review. 2021. Vol. 56. No. 3. С. 238–256. URL: <https://doi.org/10.1177/00157325211018890> (дата звернення: 28.03.2025)
64. Scuotto V. Serravalle F. Murray A. Viassone M. The Shift towards a Digital Business Model. Hershey. IGI Global. 2019.
65. Srnicek N. Platform Capitalism. Cambridge. Polity Press. 2017.

66. State Statistics Service of Ukraine. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/express/expr2022/02/14.pdf> (дата звернення: 28.03.2025)
67. Tajoli L. Airoidi F. Piccardi C. The network of international trade in services. Applied Network Science. 2021. Vol. 6. Article 68. URL: <https://doi.org/10.1007/s41109-021-004071> (дата звернення: 28.03.2025)
68. Tap the Power of Internal Training. Heathfield S.M. URL: <https://www.thebalancecareers.com/tap-the-power-of-internal-training1919298> (дата звернення: 28.03.2025)
69. The competitive advantage of digital champions. Boston Consulting Group. 2018. URL: <https://www.bcg.com> (дата звернення: 28.03.2025)
70. The empirics of firm heterogeneity and international trade. URL: http://tuck-fac-cen.dartmouth.edu/images/uploads/faculty/andrew-bernard/annurev_economics.pdf (дата звернення: 28.03.2025)
71. Total trade in services. URL: <https://hbs.unctad.org/total-trade-in-services/> (дата звернення: 28.03.2025)
72. UNCTAD. Information Economy Report. Нью-Йорк. Женева. ООН. 2019.
73. Vectors of Digital Transformation. OECD Digital Economy Papers. 2019. № 273. URL: <https://doi.org/10.1787/5ade2bba-en> (дата звернення: 28.03.2025)
74. World Bank Official Site. URL: <https://www.worldbank.org> (дата звернення: 28.03.2025)
75. World Economic Forum Official Site. URL: <https://www.weforum.org/> (дата звернення: 28.03.2025)
76. World Trade Statistical Review. 2022. URL: https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/wtsr_2022_e.pdf (дата звернення: 28.03.2025)

ЗГОДА

здобувачки освіти Державного університету економіки і технологій про перевірку кваліфікаційної роботи на прояви академічного плагіату та розміщення в Репозитарії ДУЕТ

Я, **Домніч Ксенія Віталіївна**, підтримую політику Державного університету економіки і технологій з академічної доброчесності і відкритого доступу. Стверджую, що кваліфікаційна бакалаврська робота **«Сучасні тенденції в структурі та динаміці світової торгівлі товарами і послугами»** виконана самостійно та не містить академічного плагіату. Я не надавала і не одержувала недозволену допомогу під час підготовки цієї роботи. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають покликання на відповідне джерело.

Із чинним Положенням про запобігання та виявлення академічного плагіату в роботах здобувачів вищої освіти Державного університету економіки і технологій ознайомена. Чітко усвідомлюю, що в разі виявлення у кваліфікаційній роботі порушення норм академічної доброчесності робота не допускається до захисту або оцінюється незадовільно.

Також я поінформована, що відповідно до пункту 5.8 «Положення про Репозитарій (електронну базу даних) Державного університету економіки і технологій» згадана робота буде розміщена в Електронному архіві Університету (Репозитарії ДУЕТ) та ознайомена з умовами такого розміщення.

18.06.2025

Підпис